

Kováts Zoltán

Darvas, Furta, Vekerd és Zsáka népességfejlődése a XVIII. századtól napjainkig*

A történéshoz mindig mozaikokból kell a múltból a képet megalakítani, s ennek a képnél lényeges kritériuma, hogy a valóságot a lehető legjobban megközelítse. A *Módy György* által gondosan összegyűjtött mozaikok alapján tisztán látjuk, hogy vizsgált négy településünk mindegyikének eredete a kora Árpád-korig nyúlik vissza.¹ A XV. század végére viszonylag legnépesebb Zsáka, de ezt megközelíti Furta és Darvas, valamint még a XVI—XVII. században is e tájhoz tartozó, de végül elnéptelenedő Cséj. Kisebb település a XV. század végén Vekerd és Megyer.

A XVI—XVII. századról rajzolható kép halványabb. Különösen a XVII. század forrásszegény időszak a magyar történelemben. E táj népét is sokszor érte pusztítás, megpróbáltatás; jelentős a népességmozgás ezekben a századokban. Sok-sok egybevetés, analógia alapján mégis állíthatjuk, hogy a források hiánya nem azt jelenti, hogy a népesség kipusztult volna e vidékről. A XVIII. század első évtizedeiben az adózók viszonylag nagy száma, e községekben a református és görögkeleti népesség együttes jelenléte fontos közvetett bizonyítéka annak, hogy ez a népesség már a korábbi században is e körzetben élt.

Dolgozatunkban a XVIII. század elejétől próbáljuk a községek fejlődését nyomon követni napjainkig. Ezen belül a tagolást a források szabták meg. A XVIII. század első felében még csak az adóösszeírásokból tudunk a népesség nagyságára, fejlődésére következtetni. — A XVIII. század 60-as éveitől kezdve az egyházi anyakönyvek sokkal megbízhatóbb adatokat szolgáltatnak a népességre. Ezeket néhány esetben már egybe tudtuk vetni a korszakból fennmaradt statisztikai jellegű munkákkal. — Igen pontos, egzakt adatokkal csak a XIX. század három utolsó évtizedéből rendelkezünk. Egészen világos ettől kezdve lesz a kép. Ekkor már a természetes szaporodásból adódó népességnövekedést, valamint a mechanikus népmozgalom hatását (oda- és elvándorlás) is pontosan meg tudjuk határozni.

* A XVIII—XIX. századi adatok összegyűjtéséhez anyagi támogatást nyújtott a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban alakult „Zsáka közművelődési modellkísérlet” témával foglalkozó csoport, mely Litauszki Tibor irányításával végezte munkáját (1986).

1 *Módy György*: Zsáka és környéke a XVIII. századig. In: A Bihari Múzeum Évkönyve IV—V. (Szerk. *Módy György*, Berettyóújfalu, 1986.) 153—172.

A befejező részben az 1980-as évtized népmozgalmi adatait és arányszámait mutatjuk be. A XIX. század 70-es éveitől rendelkezésre álló pontos statisztikai adatok lehetővé teszik, hogy a népességfejlődési tendenciák ismeretében trendszámítást végezzünk el. Ennek segítségével bemutattunk egy modellt arról, hogy a négy község népe — további elvándorlás nélkül — a születéskorlátozásból és elvándorlásból adódó általános előregedés következtében mennyire fog lecsökkenni 2050-re.

A népességfejlődés vizsgálata a múlt kutatásának csak egyik területe, azonban ebben a vizsgálatban sok minden tükröződik, s több probléma kutatására hívja fel a figyelmet. Ugyanakkor e kérdéskör vizsgálatának nagy az aktualitása: mindegyik község népe fogy — különböző mértékben. E községek népességmegtartó képességének megszilárdítása a jövő sorskérdése. Ez gazdasági, közigazgatási és kulturális feladat együttesen. Ha ez nem sikerül, akkor belátható időn belül elnéptelenedés következik be.

1. A népesség XVII—XVIII. századi kontinuitásának kérdése

A vizsgálatba bevont négy település — népességét tekintve — négy külön világ.

Zsákáról tudjuk egyértelműen — nem közvetett adatokkal — bizonyítani, hogy népessége folyamatosan itt élt, a XVII. század viszontagságos éveit átvészelte. Földesurai mind a XVI—XVII. században, mind a XVIII. században a református Rhédeyek. A zsákai várat a Rákóczi-szabadságharc után romboltatják le a Habsburgok. A XIX. század végén a Paksyak jutnak itt birtokhoz.² A török hódoltság, illetve a Rákóczi-szabadságharc viszontagságai után fennmaradt első adóösszeírásban is szerepel.³ A viszontagságos évek, évtizede után az adóterheket bíró gazdák száma viszonylag nagy: 47. Az adózók mind magyar családnevek. Azt, hogy a községben élő, kisebbséget alkotó románok mikor is települtek, vagy esetleg — egy részük — már a XVIII. század elején is itt élt, ezt nehéz eldönteni. 1828-ban Ludovicus Nagy már 540 ortodox katolikus és 1169 református lakost mutat ki.⁴ Tíz évvel később Fényes Elek magyar—román falunak mondja Zsákát, melyben reformált és óhitű templom áll.⁵ Református anyakönyv 1766-tól, ortodox katolikus csak 1840-től maradt fenn. Zsáka a kora-középkortól lakott magyar település, melybe románok telepedtek.

Darvas más problémákat vet fel. Az 1713-as megyei és az 1720-as országos összeírásban nem szerepel. Az 1723-as összeírás „... ad antiquo populo”-ról ír, s 40 adózó háztartást tüntetnek fel.⁶ A családnevek mind magyar etnikumra utalnak. Mindössze 2 „Oláh” családnevűt találtam. Mivel az összeírás is régen itt élő népességről tudósít, úgy vélem,

2 Bihar megye és Nagyvárad. (Szerk. Borovszky Samu. Bp. é. n. 1901?) 165—166.

3 *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár* (HBML) IV. A. 4. Bihar vármegye adószedőjének iratai 1552—1848. b. adóösszeírások. Conscriptio processus Sárret 1713. 2. köt.

4 Nagy, Ludovicus: *Notitiae politico-geographico statisticae inclvti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum.* (Buda, 1828) 98. p.

5 Fényes Elek: *Magyar Országnak s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai, geographiai tekintetben.* IV. (Pest, 1839) 105—106.

6 HBML IV. A. 4. b. Adóösszeírások 1723. 13. köt.

nyugodtan feltételezhetjük, hogy Darvas népessége már a XVIII. században is itt élt, csak a bizonytalan közállapotok, gyenge megyei adminisztráció miatt került el az összeírást. — Ludovicus Nagy 1828-ban csak reformátusokat tüntet fel rendkívül nagy számban (2929), ugyanakkor ortodox katolikusokat nem említ.⁷ A közléseket hitelesnek nem fogadjuk el. Fényes Elek 1839-ben 581 reformátust és 575 ortodox katolikus lakost ad meg. Darvast magyar—román falunak mondja „református és óhitű templommal gazdag róna határral.”⁸ Kérdés, hogy ez a román népesség mikor települt? Ahogy a magyar népesség ősei is itt, vagy a közvetlen közelben élhettek 1723 előtt, ugyanígy a románok is. Igaz, későbbi beköltözésre vagy inkább későbbi birtokszerzésre utal az, hogy az adóösszeírásokban csak magyar családnevűek szerepelnek. De az a lehetőség is felmerül, hogy a román népesség már magyar családneveket visel a XVIII. század elején is. E kérdés további vizsgálatát kíván.

Furtát csak magyarok lakják, de azok két felekezetben, a reformátushoz és a római katolikushoz tartoznak. Az első összeírásokban (1713, 1720) nem említik, de 1723-ban 54 adózó háztartást írnak össze!⁹ Az 1728-as adóösszeírás, ugyan azt említi, hogy 8 évvel korábban néptelen („Furta. Ab omnis octo impopolata...”), mégis sok analógia, egybevetés után úgy vélem, hogy a község református lakosai vagy itt a községben, vagy közvetlen környékén lakhattak már korábban is.¹⁰ A Sárrét világában sokan élhettek úgy a XVII. században, s még a XVIII. század első évtizedeiben is, hogy az adóösszeírók elkerülték őket, vagy ők elhúzódtak előlük. A furtai reformátusok ilyenek lehettek. Az kétségtelen, hogy a római katolikus családokat a földesúr, a váradi prépost telepíthette távolabbi vidékekről. Itt messze környéken nem éltek a XVIII. század elején római katolikusok. Furtához, mint anyaszentegyházhoz 7—8 más szomszédos község tartozott. — 1723-ban 54, 1728-ban 60 adózó háztartást írnak össze, ezek szerint a 4 település közül a legnépesebb. Valószínű, hogy ilyen létszámú népesség megélhetéséhez nem voltak adva az életfeltételek, 1767 és 1784 között jelentős elvándorlás következik be.

Vekerd a XVII. században elnéptelenedett. Még az 1723-as, gondosabb felvételt mutató összeírásban sem szerepel. Ezt követően román családok veszik birtokba a területet. 1728-ban 19 telkes jobbágyot írnak össze.¹¹ Néhány kivételével (Nagy, Szarka, Szilágyi) román családnevek. Az újjátelepült község nagyon sokáig etnikailag és vallásilag homogén, ortodox katolikus románok lakják. Fényes Elek így ír róla 1839-ben: „Oláh falu. Óhitű anyatemplommal. Jeles sertés-, juh- és marhatenyészéssel. Földesura Dersöffy, Molnár, Olasz, Buday.”¹²

A középkorban a térségben létező Bozsod, Cséf, Megyer községek nem települtek újra.

7 Nagy i. m. 88.

8 Fényes i. m. 101.

9 HBML IV. A. 4. b. Adóösszeírások 1723. 13. köt.

10 HBML IV. A. b. Adóösszeírások 1728. 20. köt.

11 HBML IV. A. 4. b. Adóösszeírások 1728. 20. köt.

12 Fényes IV. 105.

Adózó háztartások száma¹³

Év	Z s á k a				Darvas			Furta			Vekerd			Összesen		
	Job- bágy	Inqui- lini	Össz.		J.	I.	Ö.	J.	I.	Ö.	J.	I.	Ö.	J.	I.	Ö.
1713	47	—	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	47	—	47
1720	48	—	48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48	—	48
1723	55	10	65	29	11	40	49	5	54	—	—	—	133	26	159	
%			40,9			25,1			34,0							100,0
1728	37	—	37	22	—	22	60	—	60	19	—	19	138	—	138	
%			26,8			15,9			43,5			13,8				100,0
1730	26	4	30	31	34	45	50	5	55	18	—	18	125	23	148	
%			20,2			30,4			37,2			12,2				100,0
1743	51	12	63	36	4	40	51	1	52	20	1	21	158	18	176	
%			35,8			22,7			29,6			11,9				100,0
1753	65	14	79	45	3	48	45	1	46	22	—	22	177	18	195	
%			40,5			24,6			23,6			11,3				100,0
1767	20	3	23	28	1	29	50	9	59	17	—	17	115	13	128	
%			18,0			22,6			46,1			13,3				100,0
	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Össz. lakos	Házt. száma	Összes lakos		
1784/85 ¹⁴	300	1546	164	858	146	793			58	303	668	3500				
%		44,2		24,5		22,7				8,6		100,0				

13 HBML IV. A. 4. b. Adóösszeírások Concriptio processus Sárrét. 2. köt. 713; 13. köt. 1723; 20. köt. 1728; 25. köt. 1730; 49. köt. 1743; 65. köt. 1765; 83. köt. 1767.

14 Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787). (Szerk. Danyi Dezső és Dávid Zoltán, Bp. 1960.) 28—29., 38—39. p.

Előző táblázatunkban bemutatjuk az 1760-as évek elejéig fennmaradt adóösszeírások fontosabb adatait. Ebből a korból ezek az adatok támpontjaink. Az egyes községek össznépségét majd jobban tudjuk a valóságnak megfelelően megközelíteni, ha figyelembe vesszük a II. József korabeli népösszeírás adatait. A visszakövetkeztető módszer is segítséget ad. Most bemutatásra kerülő táblázatunk segít az adóösszeírások forrásértékének feltárásában s a minket érdeklő arányok (községek egymáshoz való viszonya) láttatásában.

Táblázatunkban szereplő korabeli adóösszeírási adatokra építeni a népesség nagyságának meghatározásakor — láthatjuk az egybevetésből — csak erős forráskritikával és bizonyos hibahatárok mellett lehet.

Zsáka adózóinak száma 1728-ra nagyon visszaesik, de 1743-ra újra a korábbi szintre emelkedik, további növekedés mutatkozik 1753-ban, majd nagy visszaesés 1767-re. Darvas adózóinak száma is nagy hullámzást mutat. Furta esetében úgy tűnik, hogy az 1720-as években történő betelepítések után olyan nagyságú településsé lett, mint Zsáka. 1767 és 1784 között jelentős elvándorlás történhetett. Vekerd a megtelepülés után tartja magát, lassú népességnövekedésre lehet következtetni az adóösszeírásokból.

A települések népességének egymáshoz való aránya némiképpen változik, ha az 1784/85-ös népszámlálást nézzük. Vekerd mintha csökkent volna népességében a többihez képest. Darvas 1784-re megtartotta 24—25%-os arányát. Furta jelentősen visszaesett 46%-ról 22,7%-ra. Zsáka ugyanakkor „ismét” azt mutatja, hogy a négy település közül itt él az összesnek 40%-a. Ezeknek a hullámzásoknak kellene keresni az okait, ha lenne rá forrás. Vajon e hullámzások mögött valóságos népességmozgás áll, vagy csak, — s ami valószínűbb — az adózásba való felvétel rendszere változott?

2. Népeségfejlődés az első anyakönyvi adatoktól (1766) az első modern népszámlálásig (1870)

A községek népességfejlődésének egyik legkézenfekvőbb, leggyorsabb megközelítési módja, ha a fennmaradt statisztikai jellegű munkák adatait gyűjtjük ki és állítjuk sorba. Ezeket az adatokat azonban „nyersen” felhasználni nem lehet, mert téves következtetésekre juthatunk. A legutóbbi két évtizedben a történeti kutatás egyre több forráskritikai észrevételt tett ezekkel kapcsolatban. Ismertetésükre terjedelmi korlátaink miatt nincs mód, csak a végső konklúziót ismertetem, ahogy ma, 1990 januárjában ezeket a forrásokat értékelem.

Több mint negyed százada alapvető bázisadatoknak számítanak a II. József korában, 1784 ősze és 1785 tavasza között katonai segédlettel végrehajtott népszámlálás adatai. Ekkor történt első ízben az, hogy az összeírást a nemesekre is kiterjesztik. Kisebb hiányai az újabb vizsgálódások fényében feltárultak. A nemesi ellenállás mind a nemesi számbavételt, mind a nemesi, majorsági birtokon élők számbavételét akadályozta. Jelentős hiányosság mutatkozik nagyobb városaink esetében. Különösen ott nagy a hiányosság, ahol a tanyásodás folyamata már megindult, valószínű, hogy a pásztorok és a „más házában lakók” számbavé-

tele hiányos. Mutatja a II. József korabeli népszámlálás hiányosságait, hogy a két évvel később megismételt „rektifikáció” már 5—10⁰/₀-kal nagyobb népességet tüntet fel. Ily mérvű népességnövekedés természetes szaporodás útján nem következhetett be. Az össznépeesség kérdésében úgy lehet állást foglalni, hogy e népszámlálást 10⁰/₀-kal kell megnövelni ahhoz, hogy a valóságot jól megközelítsük.

Az 1820-as évektől a püspökségek, érsekségek, főapátságok készítettek egyházmegyei leírásokat, schematismusokat. Ezekben többek között az anyaegyházban és a filiákban élők számát felekezetenként közlik. Valószínűleg ezeket az egyházi schematismusokat felhasználta két jeles tudósunk, *Nagy Lajos* (1828) és *Fényes Elek* (1839) földrajzi-statisztikai munkájukhoz. Már az egyházi schematismusok sem tartalmazzák a községek teljes népességét. A szegények, az egyházi adót nem fizetők kimaradhattak, de a nem római katolikus felekezetűek számbavétele is hiányos. A végső konklúzió az, hogy mind az egyházi schematismusok (bár ezek forrásértéke javul), mind *Nagy Lajos* és *Fényes Elek* munkáiban szereplő népességi adatok 15⁰/₀-os kiegészítést igényelnek. E kiegészítés megtételére azért is szükség van, mert ha nem végezzük el, akkor olyan mértékű belső népességfejlődést mutatnak a számítások, amelyet más területen végzett vizsgálódások nem igazolnak. 1839 után a következő támpont az 1869. december 31-i eszmei időponttal végrehajtott népszámlálás. Ezt már nagy pontossággal hajtották végre. 1839 és 1870 között egyetlen mikroelemzés sem mutatott arra, hogy a halandósági viszonyok javultak volna. Tehát 1839 és 1870 között nem lehet 5—6 ezreléknél magasabb természetes szaporodás. Ha nem végezzük el a 15⁰/₀-os kiegészítést *Nagy Lajos* és *Fényes Elek* munkájához, akkor 10 ezreléknél jóval magasabb természetes szaporodást kell feltételezni az ország majd mindegyik településén. Ez mai ismereteink szerint nem lehetséges.

Következő táblázatunkban bemutatjuk a statisztikai munkák adatait, megtesszük az eddigi forráskritika alapján a szükséges kiegészítéseket és ez alapján kiszámítjuk az egy évre jutó népességnövekedés mértékét.

Statistikai adatok, kiegészítések, a népességfejlődés mértéke¹⁵

Időpont	Zsáka		Darvas		Furta		Vekerd		Összesen	
	Népes- ség növek. ezer lak.	1 évi Népes- ség növek. ezer lak.	Népes- ség növek. ezer lak.	1 évi Népes- ség növek. ezer lak.	Népes- ség növek. ezer lak.	1 évi Népes- ség növek. ezer lak.	Népes- ség növek. ezer lak.	1 évi Népes- ség növek. ezer lak.	Összes 1 évi Népes- ség növek. ezer lak.	Összes 1 évi Népes- ség növek. ezer lak.
1784/85	1546		858		796 ?		303		3500	
+10%	155		86		79		30		350	
Össz.	1701		944		872		333		3850	
1785—1828		4,3			18,8 ?			3,5		
1828	1753		2929 ??		1371		326			
+15%	263				206		49			
Össz.	2016				1577		375			
1828—1839		6,1			3,0			9,3		
1839	1879		1194		1417		359		4849	
+15%	282		179		213		54		728	
Össz.	2161		1373		1630		413		5577	
1839—1870		6,9			10,5			1,8		
1870	2376		1012		1957		469		5814	
1870—1881		10,5			10,9		-9,0	-7,0	2,6	
1881	2650		1133		1762		433		5978	
1881—1891		5,1			5,2		17,9	7,9	8,7	
1891	2784		1169		2077		467		6497	
1891—1901		10,5			10,0		-4,4	10,1	5,6	
1901	3076		1286		1985		514		6861	

15 1784/85. Az első magyarországi népszámlálás i. m. 28—29., 38—39.

1828. Nagy i. m. 88—89., 98.

1839. Fényes i. m. 101., 105—106.

1870, 1881, 1891, 1901. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása.

Első rész. A népesség általános leírása községenként. (Bp. 1902) 556.

Zsáka népességnövekedési arányszámái az eddigi magyarországi mikroelemzések eredményeivel megegyeznek. 1784/75 és 1828 között általában ezer lakosra 5 ezrelék alatt számítjuk az évi növekedés mértékét. Ez egyezik meg e korszak vonatkozó természetes szaporodás átlagával. Ha ettől eltérés van pozitív irányban, akkor beköltözéssel, ha eltérés van negatív irányban, akkor elvándorlással számolunk. *Zsáka* az átlag körüli értéket mutatja az 1828 és 1839, valamint az 1839 és 1870 közötti időszakban is. A 6,1 ill. 6,9 ezrelékes évi népességfejlődés minimálisan az átlag felett van. Lehetséges kismérvű beköltözés. Az 1870 utáni magasabb, 10 ezrelék körüli népességnövekedés már származhatna természetes szaporodásból is. Ezt az időszakot a következő részben még elemezzük.

Darvas 1828-as össznépességi adata érthetetlen! Átmeneti időre ilyen nagy népesség telepedett volna meg? (2929?) Az elgondolkoztató, ha ezt az adatot nem vesszük figyelembe, akkor is 1784 és 1839 között az évi népességnövekedési arány: 8,4. Ily mérvű növekedés csak úgy lehetséges, ha a természetes szaporodás mellett kisebb mérvű beköltözés is segíti a növekedést.

Furta 1784/85-ös össznépességi adata nem illik bele a sorba. Rendkívül nagy az adózó háztartások számához képest a visszaesés. Nagy a valószínűsége annak, hogy az 1784/85 telén végrehajtott népszámláláskor az átlagnál is többen maradtak ki az összeírásból. Valami köznemesi ellenállást sejtünk mögötte, mert ugyan 3 köznemesi familiát összeírnak, de lehetséges, hogy ennél jóval többen éltek a faluban. Az 1785 és 1828 közötti időszak évi átlagos népességnövekedése azért olyan magas (18,8), mert 1784/85-ben a valóságosnál kisebbnek adták meg a község népességét. — A kor viszonyainak megfelelő, azzal összhangban lévő népességnövekedési arány mutatkozik 1828 és 1839 között: évi 3 ezrelék. Erre az időszakra esik az 1831. évi kolerajárvány. Ez nem egyformán pusztított minden községben. Lehetséges, hogy Furtán több áldozatot szedett. — 1839 és 1870 között az 5 ezrelékes átlagnál magasabb az egy évre jutó növekedés. Némi beköltözéssel kell ebben az időszakban számolnunk. — Meglepő az 1870 és 1881 közötti jelentős népességcsökkenés: évi 9 ezrelékes átlag. Az 1873-as kolera hatása? Elköltözés csökkenti a falu népességét? Részletesebb kutatás tudja ezt kideríteni. — 1891 és 1901 között újabb fogyás van, ugyanakkor az előtte lévő évtizedben jelentős mértékű növekedés. Mindez közelebbi vizsgálódást igényel.

Vekerd 1785 és 1828 között az országos átlag alatti növekedést tapasztalunk, majd 1828 és 1839 között az átlagnál magasabbat. Ebben az évtizedben beköltözések növelhették a népességet, mert erre az időszakra esik egy nagyobb kolerajárvány. Vagy a kolera kevésbé pusztított? — 1839 és 1870 között igen alacsony az egy évre jutó átlagos népesség-növekedés: 1,8 (ezer lakosra). — Az 1870—1881. időszak jelentős népességfogyása magyarázható az újabb kolerával. Utána minden az országos átlag szerint következik be.

Fejtegetéseinkből le lehet vonni azt a konklúziót, hogy a statisztikai jellegű munkák adatai ebben az időben még nem megbízhatóak, de a hiányosság mértéke változó.

A következőkben a népességfejlődés folyamatát egy másik, a magyar történetírásban eddig kevésbé kiaknázott forrás segítségével pró-

báljuk mélyebben, valóságghűbben megközelítve bemutatni. Kigyűjtöttük a 4 település mindegyik felekezetének (református, ortodox katolikus, római katolikus) keresztelési adatait évenként, majd ezeket évtizedenként összegeztük.¹⁶ Felmerül a kérdés, hogy miért csak a keresztelési adatok kigyűjtésére került sor. Ennek magyarázata kettős. Több mint két évtizedes kutatói tapasztalatom az, hogy az újszülöttek anyakönyvezése sokkal megbízhatóbb, mint az elhalálozottaké. A halálozási anyakönyv adatainak értékelése — a való megközelítése érdekében — sok időt és terjedelmet vett volna igénybe.

Mivel az elhalálozottak adatait nem gyűjtöttük ki, így a természetes szaporodás mértékét sem tudjuk megközelíteni anyakönyvek alapján. A keresztelési adatok kigyűjtése azonban a népességfejlődés folyamatát igen jól érzékelteti. 1766 és 1827 közötti időből az eredeti anyakönyvek filmmásolataiból dolgoztunk (Magyar Országos Levéltár — Filmarchívum). 1828-tól 1895-ig a Központi Statisztikai Hivatal: A népmozgalom főbb adatai községenként 1828—1900. VII. kötet volt a forrásunk. Ők is az eredeti anyakönyvek filmmásolataiból dolgoztak. 1895 után a kiadvány bizonyos hiányosságokat mutatott, s ezért közvetlenül a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár hajdúböszörményi fióklevéltárához fordultunk, ahol az állami anyakönyvek hivatalos másolatait őrzik.

Következő táblázatainkban tehát az anyakönyvekből feltárt adatok az újak és perdöntöek. A „valószínű össznépességet” a meglévő adatokból az eddigi forráskritika felhasználásával, azok alapján kombináltuk. — Az 1713-as megyei és az 1720-as országos adóösszeírás háztartásfőinek számát 25-tel szoroztuk, hogy az össznépességet megkapjuk.¹⁷ Az 1723-as, 1743-as és az 1753-as megyei összeírások esetén a szorzószám 20 volt. — A már idézett statisztikai jellegű munkákat, azok össznépességi adatait 10, illetve 15⁰/₀-os kiegészítéssel vettük figyelembe. — Az 1844-es schematismus adatai már jól illeszkedtek az 1870-es népszámlálás felekezeti adataihoz. Itt sem vettünk kiegészítést. Zsáka esetében azonban nem tudtuk figyelembe venni az 1844-es schematismus adatát, mert oly kevés reformátust adott meg (1140), amely az összefüggésben nem állja meg a helyét.

16 Izraeliták is élnek a községekben nem nagy létszámban. A rájuk vonatkozó adatokat a függelékben közöljük. Szórványos anyakönyvi adatokat találtunk az OL Filmarchívumában 1840-es évekből — a KSH kiadványban 1877-től — de ezek nem alkalmasak népességfejlődési arányok kiszámítására.

17 Dávid Zoltán: Az 1715—20. évi összeírás. In: A történeti statisztika forrásai. (Szerk. Kovácsics József, Bp. 1957.) 163—173. p. — Kovács Zoltán: A XVIII. századi népességfejlődés kérdéséhez. Agrártörténeti Szemle, 1969. 1—2. sz. 218—227. — Kovács Zoltán: A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870-ig. 1—2. rész. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleménye. (Szerk. Benkő László, Szeged, 1971.) 77—88. (1972) 3—25.

Z s á k a ¹⁸

Év időszak	Református			Ortodox katolikus			Adózók száma	Össz. népess.
	Valószínű össz. népes.	Keresztelések száma	ezzer lakosra	Valószínű össz. népes.	Keresztelések száma	ezzer		
1713							47	1175
1720							48	1200
1723							65	1300
1743							63	1260
1753							79	1580
1767—69	1078	36,7	34,1					
1770—79	1098	35,7	30,7					
1780—89	1135	41,7	36,7					
1784—85	1135			527				1701
1790—99	1183	40,3	34,1					
1800—09	1232	52,4	42,5					
1810—19	1280	53,3	41,6					
1820—29	1329	53,5	40,3					
1828	1344			621				2016
1830—39	1581	63,7	40,3					
1839	1716			401				2161
1840—49	1716	68,5	39,9	445	31,7	71,2		
1850—59	1716	68,7	40,0	551	33,1	60,1		
1860—69	1610	65,8	40,9	614	41,7	67,9		
1870	1566			647				2376

A református egyház kereszteltjeinek száma — egy év átlaga — évtizedről évtizedre lassú emelkedést mutat. Hasonló a helyzet az ortodox katolikus népességnél; itt 1840-től maradt fenn az egyházi anyakönyv. Ha a reformátusok ezer lakosra jutó kereszteléseit nézzük, akkor az általában az országos átlagnak felel meg. 40 és 45 közöttire tesszük a „születéskorlátozás tömeges megindulása előtti időszakban a születések ezer lakosra jutó számát. Itt az alsó határ közelében ingadoznak az arányszámok. Ez még nem a „családtervezés” jelentkezését mutatja, hanem az a valószínűbb, hogy itt is az a gyakorlat, hogy vasárnap, a gyülekezet előtt keresztelnek (Debrecenben így volt 1766-ig). Így a csecsemők kis hányada — a korai csecsemőhalálozás miatt — nem került be az anyakönyvbe.

Meglepő az ortodox katolikusok magas születési (keresztelési) arányszáma. Ebből még nem következtethetünk magasabb termékenységre, mert fennáll annak a valószínűsége, hogy Zsákára más falvakból is, ortodox katolikus szórványoktól hoztak keresztelni. Vagy talán a módosabb református családoknál már van bizonyos születéskorlátozás? A probléma még csak felmerül, további kutatást igényel.

18 OL Filmarchívum. Református anyakönyv: A 2467. Ortodox katolikus anyakönyv: KSH A népmozgalom főbb adatai községenként 1828—1900. (Szerk. Klinger András, Bp. 1980.) 96—97.

*Darvas*¹⁹

Év időszak	Református			Ortodox katolikus			Adózók száma	Össz. népesség
	Valószínű	Keresztelések		Valószínű	Keresztelések			
	össz. népesség	száma	ezer lakosra	össz. népesség	száma	ezer lakosra		
1723							40	800
1743							40	800
1753							48	960
1771—79	477	18,5	38,8					
1780—89	477	17,8	37,3					
1784—85	477			467				944
1790—99	514	22,5	43,8					
1800—09	552	23,8	43,1					
1810—19	589	20,5	34,8	572	17,2	30,1		
1820—29	627	23,1	36,8	607	15,4	25,4		
1830—39	646	25,7	39,8	642	18,9	29,4		
1839	668			657				1373
1840—49	637	24,2	38,0	657	20,4	31,1		
1850—59	585	24,7	42,2	504	17,9	35,5		
1860—69	533	23,6	44,3	400 ?	18,8	47,0 ?		
1870	506			351 ?				1012

Reformátusoknál a keresztelések száma évtizedről évtizedre lassan emelkedik, az 1840-es évtizedtől kezdve stagnálás, majd csökkenés figyelhető meg. Az össznépeségi adatok is viszonylag jelentős elköltözésre mutatnak 1870-ig. Ha ezer lakosra számítjuk ki a születéseket, a 40 ezrelék körüli ingadozást tapasztaljuk. Rendkívül nagy a megegyezés Zsáka népességfejlődésével és arányszámaival.

A darvasi ortodoxok esetében a zsákaival ellentétes jelenséget tapasztalunk. Itt az országos átlaghoz képest jóval kevesebb az ezer lakosra jutó születés. E népcsoportnál jelentkezne az egyke? — Meglepő, hogy az első modern, pontosnak vélt népszámlálás idején (1870) mily kis létszámú ortodox katolikusok írtak össze. Az összefüggésből ez kérdésnek látszik. Az ezer lakosra jutó születési arány azért szökik oly magasra, mert a korábbihoz képest sokkal kevesebb ortodox lakosságot adtak meg.

19 A református anyakönyvi adatok 1770 áprilisában kezdődnek, első teljes év 1771. OL Filmarchívum: A 2178 — Az ortodox katolikus anyakönyv vezetése 1814 novemberében kezdődik, első teljes év: 1815. Az évtizedben itt is az egy évre jutó átlagot vettük. OL Filmarchívum: A 5469. — Az 1784/85-ös össznépeségi adatból számítással jutottunk a reformátusok és az ortodox katolikusok adataihoz: *Ludovicus Nagy* 1828-as felekezeti megoszlását vettük alapul.

Furta²⁰

Év időszak	Református			Római katolikus			Adózók száma	Össz. népesség
	Valószínű össz. népesség	Valószínű Keresztelések száma	Keresztelések ezer lakosra	Valószínű össz.	Keresztelések száma népesség	Keresztelések ezer lakosra		
1723							54	1080
1743							51	1020
1753							46	920
1766—69	650	29,5	45,5					
1770—79	680	35,3	51,9					
1880—89	700	32,3	46,1	250	9,3	37,2		
1784—85	698 ?			(174) ?				872 ?
1790—99	750	41,2	54,9	280	8,8	31,4		
1800—09	850	36,1	42,5	320	10,1	31,6		
1810—19	950	41,5	43,7	400	12,7	31,8		
1820—29	1148	52,3	47,5	478	18,8	39,3		
1828	1148			478*				1577
1830—39	1200	48,5	40,5	517	30,1	58,2		
1839	1287			557				1832
1840—49	1500	46,9	31,3	636	34,6	54,4		
1844	1572			636*				2092
1850—59	1500	56,9	37,9	636	30,3	47,6		
1860—69	1400	54,0	38,6	636	45,2	71,1		
1870	1368			470				1957

Reformátusok esetében a kereszteltek száma ugyanazt a fokozatos emelkedést mutatja, mint Zsákánál és Darvasnál. 1830 és 1849 között egy kis visszaesés tapasztalható. Ennek oka kisebb mérvű elvándorlás lehet. — Az ezer lakosra jutó születési arányok igen magasak. Ez az arány nem a valóságos helyzetet tükrözi, ez azzal van összefüggésben, hogy az 1784—85-ös népszámláláskor a népességnek viszonylag jelentős hányada nem került felvételre. Itt, Furtán nem 10⁰%, hanem jóval több a kimaradtak aránya. Ez a kutatás is jól alátámasztja az eddigi forráskritikai megállapításokat. Az 1830-as évtizedtől kezdve már 40 ezrelék és annál kevesebb a születési arány. Ez kicsit alacsony! Kutatni kellene, hogy miért.

20 OL Filmarchívum: Református anyakönyv A. 2224. Római katolikus anyakönyv A. 3271. — 1828-tól az egyházi anyakönyvek adatait kiadták: KSH A népmozgalom főbb adatai községenként 1828—1900. (Szerk. *Klinger András*, VII., Bp. 1980.) 92—93. — A római katolikus össznépesség esetében a Furtához tartozó filiák (Csökmő, Darvas, Homorog, Szakáll, Zsáka községek, valamint Nyesta, Bozsód, Erdőhely, Kenéz és Körmösd, Orros és Veszely, Aka és Boldogasszony puszták) népességét is figyelembe vettük. Schematismusok: 1827-ből 64—65., 1837-ből 59—60., 1844-ből 63—64.

A római katolikus keresztelesek száma egy darabig lassú emelkedést mutat, majd két kisebb ugrás is tapasztalható: 1830—39-es és az 1860—69-es évtized. — Amikor az ezer lakosra jutó születési arányt számítottuk ki, elvetettük az 1784—85-ös népszámlálás össznépeségi adatát, az abból kiszámítható római katolikusok számát. Találtunk egy másik támpontot. A különböző schematismusok (1827, 1837, 1844) megadták a Furtához tartozó filiák római katolikus népességét. Az össznépeségnél ezt is figyelembe vettük. Ez esetben 1829-ig a kor átlagának megfelelő születési arányokat kaptunk, vagy valamivel kevesebbeket. Az alacsonyabb születési arány (31 ezrelék körül) azzal áll összefüggésben, hogy a filiákból a csecsemőket jóval a születés után hozhatták keresztelni, s a korai csecsemőhalálozás miatt soknak az anyakönyvezése elmaradt. — Hiába vesszük figyelembe a filiák össznépeségi adatait, mégis azt tapasztaljuk, hogy 1830 után nagyon magas az ezer lakosra jutó születések száma. Valószínű, hogy e filiáknál szélesebb körből is hozhattak keresztelni csecsemőket.

*V e k e r d*²¹

Év időszak	Ortodox Katolikus		Adózók száma	Össz. népesség
	Valószínű össz. népesség	Keresztelesek száma		
1728			19	380
1743			21	420
1753			22	440
1767			17	340
1790—99				
339				
22,4				
7,6				
1784—89	330	5,9	17,9	
1784—85				333
1784—89	330	5,9	17,9	
1800—09	348	10,7	30,7	
1810—19	357	11,3	31,7	
1820—29	363	13,0	35,8	
1828	369			375
1830—39	387	26,5 ?	68,5 ?	
1839	397			413
1840—49	482	19,3	40,0	
1844	482			495
1950—59	463	22,0	47,5	
1860—69	442	23,8	53,7	
1870	427			469

21 OL Filmarchívum: görögkeleti (ortodox) anyakönyv A. 5469. 1828-tól: KSH A népmozgalom főbb adatai községenként 1828—1900. VII. köt. (Bp. 1980) 96—97.

Az ortodox keresztelési adatok 1830-ig egyenletes emelkedést mutatnak. Egy érthetetlen kiugrás mutatkozik az 1830—39-es évtizedben. Ez azzal is magyarázható, hogy valamelyik környező ortodox katolikus egyházban nem volt pápa — egy ideig —, s ide hozták a gyermekeket keresztelni. 1840-től újra egyenletes növekedés tapasztalható, bár 1830 és 1840 között némi betelepüléssel is számolhatunk. — Az ezer lakosra jutó születési arányok a XVIII. század utolsó évtizedeiben, még 1829-ig igen alacsonyak. Ez több okkal is magyarázható. Fiatal, újonnan szervezett egyházzal van szó, talán a keresztelési gyakorlat fokozatosan szilárdult meg. De az is lehet, hogy a korábbi gyakorlatnak megfelelően egy másik község pópájához vitték a gyermekeket keresztelni. 1840 után az országos átlag szerint alakul az ezer lakosra jutó keresztelesek száma, sőt 1850-től az átlag felett van. Az utóbbi arányokkal kapcsolatban annyi az aggályom, hogy ebben az esetben is felmerül annak a lehetősége, hogy 1870-ben némi hiányokkal történt a község össznépszségének számbavétele. Az 1870-es népszámlálás ilyen értelmű kritikájára még nem tudok példát a szakirodalomban. Furta és Vekerd nagyon elgondolkodtató.

3. A XIX. század három utolsó évtizede

1870-ig a népesedési folyamat bemutatásában — az össznépszségi adatokon kívül — csak a keresztelési (születési) adatokra támaszkodhatunk. Kutatott anyakönyveinkben az elhalálozási adatok is benne vannak, de az elmúlt negyed század kutatásai során azt tapasztaltuk, hogy ezek változó forrásértéket képviselnek, vagyis időben közelebb kerülve válnak pontosabbá. Az már bizonyosnak látszik, hogy 1870-től biztosan támaszkodhatunk a halotti anyakönyvekre is. A szakirodalom ugyanakkor pontosnak fogadja el az 1869. december 31-i eszmei időponttal végrehajtott népszámlálást is. Így pontosan meg tudjuk határozni a születési, a halálozási és természetes szaporodási arányszámokat is.

Zsáka²²

Évtized	Közép népszség	Református			Közép népszség	Ortodox katolikus		
		Szül.	Hal.	Term. szap. egy évi átlaga		Szül.	Hal.	Term. szap. egy évi átlaga
1870—79	1652	71,6	66,6	5,1	668	41,7	33,4	8,3
ezer lakosra		43,3	40,2	3,1		62,4	50,0	12,4
1880—89	1824	85,2	56,9	28,3	710	49,8	31,8	18,0
ezer lakosra		46,7	31,2	15,5		70,1	44,8	25,3
1890—99	1996	88,6	69,2	19,4	752	42,1	21,5	20,6
ezer lakosra		44,4	34,7	9,7		56,0	28,6	27,4
<i>Darvas²³</i>								
1870—78	527	21,9	21,9	0,0	376	20,1	17,0	3,1
ezer lakosra		41,6	41,6	0,0		53,5	45,2	8,3
1880—89	569	24,1	16,8	7,3	427	30,2	22,8	7,4
ezer lakosra		42,3	29,5	12,8		70,7	53,4	17,3
1890—99	611	29,8	20,0	9,8	478	30,3	21,1	9,2
ezer lakosra		48,7	32,7	16,0		63,4	44,1	19,3

22 A népmozgalom főbb adatai községenként 1828—1900. VII. 96—97., 116—117.

23 I. m. 90—91., 110—111.

Évtized	Közép népesség	Református			Közép népesség	Ortodox katolikus		
		Szül.	Hal.	Term. szap. egy évi átlaga		Szül.	Hal.	Term. szap. egy évi átlaga

*Furta*²⁴

		Római katolikus						
1870—79	1372	62,4	61,6	0,8	477	39,6	34,6	5,0
ezer lakosra		45,4	44,9	0,6		83,0	72,5	10,5
1880—89	1381	49,6	50,0	—0,4	491	31,1	30,9	0,2
ezer lakosra		35,9	36,2	—0,3		63,3	62,9	0,4
1890—99	1390	57,1	48,4	8,7	505	31,3	28,1	3,2
ezer lakosra		41,1	34,8	6,3		61,9	55,6	6,3

*Vekerd*²⁵

		Ortodox katolikus			
1870—79		431	24,4	15,9	5,5
ezer lakosra			49,7	36,9	12,8
1880—89		438	27,8	20,4	7,4
ezer lakosra			63,5	46,6	16,9
1890—99		449	26,0	18,6	7,4
ezer lakosra			57,9	41,4	16,5

Táblázatunk megfelelő értékeléséhez jó lesz bemutatnunk az országos — ezer lakosra jutó — arányszámokat.²⁶

Időszak	Születés	Halálozás	term. szap.
1876—1880	45,6	36,5	9,1
1881—1885	45,0	33,5	11,5
1886—1890	43,7	32,4	11,3
1891—1895	41,7	31,9	9,8
1899—1900	39,9	26,8	13,1

Az egybevetés alapján azt mondhatjuk, hogy általában mind a születési, mind a halálozási arányok az országos átlag körül vannak. Mostani vizsgálódásunk leglényegesebb eredményének azt tartom, hogy megállapítást nyert, hogy a XIX. század utolsó három évtizedében ezen a tájon sem a reformátusok, sem az ortodox katolikusok körében nem kezdődött el a tömegméretű születéskorlátozás. Az elemzés során az egyke gyökereit, elindulását kerestem. A dunántúli egykés tájakon, a szászok körében, egyes városainkban (Budapest, Pozsony, Pécs) már régebben is ismert volt, hogy a XIX. század második felében, sőt az Ormánságban és a Sárközben már korábban is elkezdődött a „családtervezés”. A legutóbbi évek vizsgálatai megmutatták, hogy a XIX. század során Debrecenben, Hajdúnánáson egyes társadalmi rétegeknél megkezdődött a kevés gyermek vállalására való törekvés. A mostani kutatás egyértelműen bebizonyította, hogy községeinknél ez a demográfiai folyamat még nem kezdődött el.

24 I. m. 92—93., 102—103.

25 I. m. 96—97., 116—117.

26 Magyarország népesedése 1961. (Bp. 1963) 44.

Táblázatunkból az is kitűnik, hogy mely kérdés nyitott, mi igényel további vizsgálódást. Azt még meg tudjuk magyarázni, hogy az 1870-es évtizedben miért alacsony a természetes szaporodás a reformátusoknál: hatalmas kolerajárvány pusztított az országban, így szökött magasra a halandósági arány. De az ortodox katolikus népesség esetében ugyanakkor miért magas a természetes szaporodás? Gyanús, hogy nem valós az a rendkívül magas születési arányszám. Fel kell tételeznünk, hogy más községekből is ide hozzák az ortodox családok gyermekeiket keresztelni. Az is lehetséges, hogy az össznépességi adat valamivel kevesebb a valóságosnál. Vagy tényleg termékenyebb ez a népesség? Ha igen, akkor is nem ennyivel! — Furtánál az a meggondolkodtató, hogy mind a reformátusok, mind az ortodox katolikusok esetében rendkívül magas a halandóság az 1880—1889 közötti évtizedben. Országos járvány ekkor nem volt. Egy speciális eset lehet. Egy másik járványra gyanakodunk.

A XIX. század utolsó évtizedében az országos arányok is magas természetes szaporodást mutatnak. Ez az ország legtermékenyebb évtizede. A halandósági viszonyok már javulnak, de még a születési arányok országosan nem csökkennek. Négy községünkben ebből a sorból megint Furta „lóg ki”; itt alacsony a természetes szaporodás. Miért? (Azt, hogy mind a születési arány, mind a halálozási arány jóval magasabb az országos átlagnál a római katolikus népesség esetében, azt azzal tudjuk magyarázni, hogy az össznépességi adatnál most nem vettük figyelembe, hogy a szomszédos községek (filiák) római katolikus családjainak gyermekeit ide hozták keresztelni, s itt történt az elhalálozottak anyakönyvezése is.)

Ha a népszámlálásokból ismerjük a lakosság számát, ha ismerjük a természetes szaporodás nagyságát, akkor azt is meg tudjuk mondani, hogy egy-egy népszámlálás közötti időben mennyi volt az oda- vagy az elvándorlók száma, más szóval meg tudjuk határozni a mechanikus népmozgalom nagyságát. Számításainkat és a kapott eredményeket következő kis táblázatunkban mutatjuk be az 1870—1900 közötti időszakból.

Természetes és mechanikus népmozgalom
(+ = odavándorlás, — = elvándorlás)

	Zsáka	Darvas	Furta	Vekerd	Összesen
1870	2376	1012	1957	469	5814
Term. szap.	134	31	13	55	233
Összesen:	2510	1043	1970	524	6047
Mech. népmozg.	+ 140	+ 90	— 208	— 91	— 69
1881	2650	1133	1762	433	5978
Term. szap.	463	147	— 2	74	682
Összesen:	3110	1270	1760	507	6647
Mech. népmozg.	— 326	— 101	+ 317	— 40	— 150
1891	2784	1169	2077	467	6497
Term. szap.	450	190	119	74	833
Összesen:	3234	1359	2196	541	7330
Mech. népmozg.	— 158	— 73	— 211	— 27	— 469
1901	3076	1286	1985	514	6861

Elemzésünk azt mutatja, hogy az 1870 és 1881 közötti időben még az elvándorlás nem csökkenti falvaink népességét. A természetes szaporodás mértéke szerint növekedik a községek lakossága. Sőt Zsákára és Darvasra kisebb beköltözések történnek. Vekerdről megkezdődik — minimális mértékben — az elvándorlás. Furta megint különleges helyzetet foglal el. 1870—1881 között elvándorlás, majd 1891-ig jelentős beköltözés és 1901-ig újabb elvándorlás mutatható ki. Általában azt mondhatjuk, hogy 1881-től kezdve falvainkból megkezdődik az elvándorlás. Ez összefüggésben lehet a kapitalizálódó Magyarországgal. Városaink iparának fejlődése a falusinál jobb munkalehetőségeket teremt.

Fejezetünk lezárásaként bemutatunk egy táblázatot arról, hogyan is változott településeink népességének (lélekszám) egymáshoz való viszonya. Most ismét közöljük a nyers — forráskritika nélküli — adatokat.

A települések egymáshoz való aránya

Név	Zsáka		Darvas		Furta		Vekerd		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1728 Adózók	37	26,8	22	15,9	60	43,5	19	13,8	138	100,0
1753 Adózók	79	40,5	48	24,6	46	23,6	22	41,3	195	100,0
1784/85	1546	44,2	858	24,3	793?	22,7	303	8,6	3500	100,0
1828 Néesség	1753		2931?		1371		326		?	100,0
1839 Néesség	1879	38,8	1194	24,6	1417	29,2	359	7,4	4849	100,0
1870 Néesség	2376	40,9	1012	17,4	1957	33,7	469	8,0	5814	100,0
1901 Néesség	3123	45,5	1286	18,8	1985	28,9	467	6,8	6861	100,0

A kétszáz éves fejlődés során adatainkból az tűnik ki, hogy Zsáka népességnövekedése a legerőteljesebb, egyre nagyobb hányadot foglal el a négy település össznépességében. Darvas népességének aránya a XIX. század utolsó három évtizedében kicsit csökken. Furta mutatja a legnagyobb hullámzást; volt, amikor nagyobb volt Zsákánál. A XIX. század utolsó évtizedeiben népességi arányai kicsit csökkennek. Vekerd népessége 1870-ig nő, majd egy stagnálás következik. A községek egymáshoz viszonyított arányában fokozatos visszaszorulás tapasztalható.

Befejezésül bemutatjuk azt a statisztikánkat, amely először adja meg községenként azt, hogy a lakosság milyen anyanyelvűnek vallja magát. Az elmúlt két évszázad során Zsáka és Darvas ortodox katolikus népessége fokozatosan magyar anyanyelvűvé vált. Ezt úgy tudjuk el-

képzelné, hogy már a XVIII. század első felében — esetleg korábban — megtelepülő ortodox román népesség kétnyelvű volt. A sok magyar családnév ezt csak megerősíti. A nagyobb lélekszámú magyar lakossággal való együttélés az egész falu népességét magyar anyanyelvűvé tette. Az 1720-as években megtelepülő vekerdi román lakosság a XIX. század utolsó évtizedeiben kezd kétnyelvűvé válni. A statisztika ezt a folyamatot tükrözi.

Község	A n y a n y e l v 1 9 0 0 - b a n ²⁷				Magyarul beszélni tud
	magyar	német	román	összesen	
Zsáka	3101	—	22	3125	3123
Darvas	1199	30	57	1286	1282
Furta	1963	12	10	1985	1924
Vekerd	18	—	449	467	373
Összesen:	6281	42	538	6861	6762

4. Népességfejlődés 1900 és 1980 között

A rendszeresen megismételt népszámlálások össznépességi adatai, az azokból egy évre és ezer lakosra kiszámított népességnövekedési vagy népességfogyási arányok már igen sokat mondanak a községek helyzetéről. Felhívják a figyelmet lassú növekedés vagy fogyás esetén arra, hogy egyes rétegeknél nincsenek meg a feltételek a megélhetésre, vagy ezek a feltételek jóval rosszabbak az országos átlagnál.

²⁷ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. rész. A népesség általános leírása községenként. (Bp. 1902) 282—283.

Össznépesség és az ezer lakosra jutó évi növekedés (+)
vagy fogyás (—)²⁸

Népszám- lálás éve	Zsáka		Darvas		Furta		Vekerd		Összesen	
	Nép. száma	Ezer lakosra	Nép. száma	Ezer lakosra	Nép. száma	Ezer lakosra	Nép. száma	Ezer lakosra	Nép. száma	Ezer lakosra
1900	3076	1286	1985	1885	514	6861	514	6861	6861	6,4
	+ 6,6	+ 1,5	+ 12,5	+ 12,5	— 4,8	— 4,8	— 4,8	— 4,8	— 4,8	+ 6,4
1910	3276	1305	2233	2233	489	7303	489	7303	7303	0,1
	+ 5,6	— 2,8	— 6,8	— 6,8	+ 2,8	+ 2,8	+ 2,8	+ 2,8	+ 2,8	+ 0,1
1920	3459	1268	2082	2082	503	7312	503	7312	7312	3,2
	— 2,1	+ 15,1	— 5,0	— 5,0	+ 2,4	+ 2,4	+ 2,4	+ 2,4	+ 2,4	+ 3,2
1930	3386	1462	2185	2185	515	7548	515	7548	7548	1,8
	+ 1,7	— 7,2	+ 7,2	+ 7,2	— 2,5	— 2,5	— 2,5	— 2,5	— 2,5	+ 1,8
1941	3449	1347	2358	2358	501	7655	501	7655	7655	1,0
	+ 0,5	+ 4,4	— 2,2	— 2,2	+ 10,0	+ 10,0	+ 10,0	+ 10,0	+ 10,0	+ 1,0
1949	3463	1394	2317	2317	541	7715	541	7715	7715	8,0
	— 8,9	— 0,3	— 9,4	— 9,4	— 15,5	— 15,5	— 15,5	— 15,5	— 15,5	— 8,0
1960	3124	1389	2077	2077	449	7039	449	7039	7039	17,4
	— 11,9	— 19,9	— 14,9	— 14,9	— 14,5	— 14,5	— 14,5	— 14,5	— 14,5	— 17,4
1970	2551	1113	1767	1767	384	5815	384	5815	5815	14,0
	— 15,1	— 18,4	— 8,0	— 8,0	— 21,6	— 21,6	— 21,6	— 21,6	— 21,6	— 14,0
1980	2165	908	1625	1625	301	4999	301	4999	4999	

28 1980. évi népszámlálás. 9. Hajdú-Bihar megye adatai. Bp. 1981. 510—511. p. — Az arányszámok kiszámításakor figyelembe vettük, hogy az 1930-as és 1941-es népszámlálás között 11 év, az 1941-es és 1949-es között 8 év, és az 1949-es és 1960-as között ismét 11 év telt el.

A XX. század első évtizedében a tényleges népességnövekedés legkedvezőbb Furtán, évi 12,5 százalék. Láttuk az előző fejezetben, hogy itt indult meg legkorábban a születéskorlátozás, mai szóhasználatnál élve a családtervezés. Ennek ellenére kedvező a népességnövekedési mutató. Ebből arra következtetünk, hogy Furtáról még nem indult meg az elköltözés sem más magyar városokba, sem külföldre. További kutatást érdemlő problémára hívja fel ez a jelenség a figyelmet. Ebben az évtizedben legnagyobb a kivándorlás Magyarországról, elsősorban az „ígéret földjére”, az Amerikai Egyesült Államokba vándorolnak ki sokan. Kutattuk például Hajdúnánás népesedéstörténetét. Ott is hasonló jelenségre lettünk figyelmesek. A városka lakosságának túlnyomó többsége református. Határozottan kimutatható a kevesebb gyermek vállalására való törekvés, ugyanakkor az elvándorlás Hajdúnánásról nem indul meg. — Zsáka és Darvas tényleges népességnövekedése (6,6 illetve 1,5 ezrelék) kisebb természetes szaporodásánál, így kismérvű elköltözéssel kell számolnunk. — Az össznépesességhez viszonyítva Vekerdről vándoroltak el legtöbben. A tényleges népesség 4,9 ezrelékes évi fogyása azt jelenti, hogy elköltözött 76 főnyi népesség, a 10 év természetes szaporodása azonkívül még további 6 fő, összesen 82-en költöztek el ebből az 500 lelkes kis faluból.

Az 1910-es évtized népességi szempontból a nagy világegés, az első világháború miatt érdemel figyelmet. Még a történeti demográfia tudománya nem munkálta ki, hogy melyik falu, melyik város hozta népességének számához képest a legtöbb áldozatot; hol, melyik területen legnagyobb a születések számának visszaesése. Mi is csak annyit tudunk megállapítani, hogy az eddig normálisan fejlődő Furta népessége csökken a legnagyobb mértékben, ezer lakosra számítva évi 6,8-del. Ezt Darvas követi, ahol ezer lakosra 2,8 a fogyás. Vekerde népessége stagnál, mindössze 14 fővel növekedik az évtized során. Legkedvezőbb ebben az évtizedben Zsáka helyzete. 183 fővel nő a lakossága, ami évi 5,6 ezrelékes növekedést jelent. Ez azonban alatta marad a természetes szaporodása mértékének, tehát kismérvű elköltözés volt ebben az évtizedben is. Furta népességcsökkenésében is főként az elvándorlás megindulása volt a döntő. A születések száma csak kismértékben csökken a férfiak háborús távolléte miatt, ezer lakosra 32 születés jut évente. A halandósági arányok elég kedvezőtlenek, sok lehetett az első világháborús áldozat, ezer lakosra 24,9 halálozás jut. A négy község közül ennél csak Vekerde rosszabb 31,5 ezrelékkal. Furta népesedéstörténetében mégis az elköltözés negatív jelensége a legkárosabb ebben az évtizedben. Elvándorolt a természetes szaporodásának (155 fő) megfelelő népesség, azonkívül még 151 fő. Az 1910-ben 2235 lelket számláló községből több mint 300-an költöztek el.

Az 1920-as évtized országosan is, községeink esetében is a stabilizáció évtizede. Mindegyik község népessége növekedik, csak Zsákáé nem. Itt a 491 főnyi természetes szaporodás mellett még további 73 fővel csökken a népesség, ami összesen 564 főnyi elvándorlást jelent. A trianoni békeszerződéssel megvont határok, az általános életkörülmények Zsákán hatottak a legkedvezőtlenebbről. — Minimális a népességnövekedés, a természetes szaporodásnál kisebb Vekerden (2,4 ezrelék) és Fur-

tán (5,0 ezrelék). Darvas tudott a legjobban alkalmazkodni a helyzethez, itt 194 fővel nőtt a lakosság, ami évi 15,1 ezrelékes évi növekedésnek felel meg.

Az 1930-as évtizedben a népesség szenvedte a nagy gazdasági válság hatását. A századfordulót követő évek nagy létszámú korosztályaitól még született volna elég gyermek egy közepes méretű népességnövekedéshez, de a kismérvű elvándorlás csökkentette vagy stagnációra kényszerítette a falvak népességét. Láthatjuk, hogy a falvak eltartó képessége már ezekben az évtizedekben sem megfelelő. A népesség keresi a jobb életkörülményeket, elhagyja szülőfaluját. Furta és Zsáka össznépessége minimális mértékben növekedik (7,2 illetve 1,2 ezrelék); Darvas és Vekerd elveszíti természetes szaporodását, azonkívül még 115, illetve 14 főnyi népességet, ami ezer lakosra vetítve 7,2 illetve 2,5 fogyásnak felel meg.

Az 1940-es évtized újabb világgéést hoz. A népességfejlődés megtorpan, a stagnáció a jellemző. Furta népessége fogy (ezer lakosra 2,2), Zsáka és Darvas össznépessége minimálisan nő, ezer lakosra 0,5, illetve 4,4). Egyedül Vekerd népessége növekedik természetes szaporodásának megfelelően, ezer lakosra 10,0.

Az 1950-es évtizedben megindul a föld népe minden korábbinál jobban. Vekerden a fogyás ezer lakosra 15,5, Furtán 9,4, Zsákán 8,9. Egyedül Darvas tartja még magát úgy, hogy „csak” a természetes szaporodásnak megfelelő nagyságú népesség vándorol el: 125 fő, plusz még 5 fő.

Az 1960-as évtized hozza a legnagyobb mértékű elvándorlást mind a négy vizsgált községben. Ehhez járul még a születések számának rohamos csökkenése. Nyugodtan alkalmazhatjuk a szemléletes képet: a gyertyát két végén égetjük. Ez — sajnos — nem ennek a négy községnek a „specialitása”, így van ez falvaink nagy többségében is. Ez a „dícsőséges tsz szervezés” időszaka. A kiszolgáltatott, bémunkássá degradált és elszegényített mezőgazdasági népesség a városokban próbált jobb megélhetést keresni. Mindegyik községből elköltözött a természetes szaporodásnak megfelelő fiatal népesség, azonkívül még Zsákáról 573-an, Furtáról 310-en, Darvasról 276-an és Vekerdről 65-en hagyták el szülőfalujukat.

Az 1970-es évtizedben a folyamat tovább tart. A községek elveszítették, nem tudják visszanyerni népességmegtartó képességüket, hiába már az „arányos területfejlesztési” koncepció. Az elvándorlás, valamint a születéskorlátozás gyakorlata, terjedése együttesen olyan előregedést eredményez, hogy ebben az évtizedben nincs természetes szaporodás, az össznépesség a következőképpen csökken: Zsáka 386, Darvas 205, Furta 142, Vekerd 83 fővel lesz kevesebb. Az előregedett községekből ebben az évtizedben már kevesebben költöznek el. Vekerdről még többen!

Az 1980-as évtizedet egy záró fejezetben tárgyaljuk. Mielőtt erre sor kerülne a természetes népmozgalom kérdését vizsgáljuk meg egy kicsit behatóbban. Erre a lényeges népességfejlődési tényezőre már többször utaltunk.

A természetes népmozgalom adatai és arányai²⁹

Évtized	Közép népesség	születések	Z s á k a		Halálozások egy évi átlaga	Term. szap. átlaga
1990—1909 ezer lakosra	3176	147,2	46,3	95,2	30,0	52,0 16,3
1910—1919 ezer lakosra	3367	121,8	36,2	80,4	23,9	41,4 12,3
1920—1929 ezer lakosra	3423	123,9	36,2	74,8	21,9	49,1 14,3
1930—1939 ezer lakosra	3413	97,5	28,5	56,1	16,4	41,4 14,1
1940—1949 ezer lakosra	3456	82,8	23,9	47,7	13,8	35,1 10,1
1950—1959 ezer lakosra	3309	77,7	23,5	36,3	11,0	41,4 12,5
1960—1969 ezer lakosra	2938	36,6	12,4	28,3	9,6	8,3 2,8
1970—1979 ezer lakosra	2368	31,5	13,3	28,3	12,2	2,7 1,1

A természetes népmozgalom adatai és arányai³⁰

Évtized	Közép népesség	Születések	D a r v a s		Halálozások egy évi átlaga	Term. szap. átlaga
1900—1909 ezer lakosra	1304	50,9	39,0	36,2	27,8	14,7 11,2
1910—1919 ezer lakosra	1287	36,6	28,4	27,9	21,7	8,7 6,7
1920—1929 ezer lakosra	1365	47,0	34,4	27,1	19,9	19,9 14,5
1930—1939 ezer lakosra	1339	34,1	25,5	23,2	17,3	10,9 8,2
1940—1949 ezer lakosra	1360	28,3	20,8	18,4	13,5	9,9 7,3
1950—1959 ezer lakosra	1392	34,6	24,8	12,5	9,0	22,1 15,8
1960—1969 ezer lakosra	1201	19,4	11,8	11,8	9,8	7,6 6,3
1970—1979 ezer lakosra	1011	12,1	11,9	11,4	11,2	0,7 0,7

29 Az adatokat „A népmozgalom főbb adatai községenként 1901—1968” (Bp. 1969) kötetből vettük. 128—129. és 380—381. — A középnépességet az egyes népszámlálások közötti össznépességi adatokból számítottuk ki. — Az arányszámok számításaink eredménye.

30 „A népmozgalom főbb adatai községenként 1901—1968”. 124—125., 376—377. p.

Évtized	Közép népesség		Születések	Halálozások egy évi átlaga		Term. szap.
Furta						
1900—1909 ezer lakosra	2109	94,4	44,8	61,1	29,0	33,3 15,8
1910—1919 ezer lakosra	2178	69,8	32,0	54,3	24,9	15,5 7,1
1920—1929 ezer lakosra	2133	72,3	33,9	48,6	22,8	23,7 11,1
1930—1939 ezer lakosra	2271	71,0	31,2	39,8	17,5	31,2 13,7
1940—1949 ezer lakosra	2238	57,9	25,9	34,0	15,2	23,9 10,7
1950—1959 ezer lakosra	2197	50,9	23,2	24,5	11,2	26,4 12,0
1960—1969 ezer lakosra	1922	23,2	12,1	23,1	12,0	0,1 0,1
1970—1979 ezer lakosra	1696	19,7	11,6	20,5	12,1	—0,8 —0,5

Természetes népmozgalom adatai és arányai³¹

Évtized	Közép népesség		Születések	Halálozások egy évi átlaga		Term. szap.
V e k e r d						
1900—1909 ezer lakosra	502	25,9	51,5	18,3	36,5	7,6 15,0
1910—1919 ezer lakosra	496	15,6	33,5	15,6	31,5	1,0 2,0
1920—1929 ezer lakosra	509	16,7	32,8	11,5	22,6	5,2 10,2
1930—1939 ezer lakosra	508	14,8	29,1	9,3	18,3	5,5 10,8
1940—1949 ezer lakosra	521	11,4	21,9	7,1	13,6	4,3 8,3
1950—1959 ezer lakosra	395	8,8	17,8	5,5	11,1	3,3 6,7
1960—1969 ezer lakosra	417	4,5	10,8	3,9	9,4	0,6 1,4
1970—1979 ezer lakosra	342	2,7	7,9	5,0	14,6	—2,3 —6,7

31 Az adatok 1900-tól 1968-ig „A népmozgalom főbb adatai községenként 1901—1968” c. kötet 124—125. és 376—307. Attól kezdve „Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 1969. 388.; 1970. 364.; 1971. 392.; 1972. 374.; 1973. 370.; 1974. 364.; 1975. 374.; 1976. 358.; 1977. 368.; 1978. 408.; 1979. 394.

A természetes népmozgalom egyik összetevője a termékenység, amit a születések számának ezer lakosra jutó mértékével mérünk. Mind a négy község — mondhatni az egész ország — közös jellemzője az, hogy ennek ezer lakosra jutó mértéke fokozatosan csökken. Az első világháború négy éve során nagyon visszaesett a születések száma, a háború utáni években volt egy kis születési megélénkülés, de már nem állt vissza a háború előtti szintre a termékenység. A születések száma kismértékben csökkent a második világháború idején, ez azonban a 10 éves ciklusban csak kicsit tükröződik. Az 1950-es években a megtermékenyülés megszakítását tiltó rendelkezések — Ratkó-törvény — csak rövid időre tudták megállítani, a termékenység csökkenésének folyamatát. A vizsgálatba bevont falvaink demográfiai helyzete, az azt meghatározó születési arányok még kicsit jobbak az országos átlagnál. Országosan 1951—1955: 21,2; 1956—1960 16,5 ezrelék. Ezzel szemben Zsákán az 1950—1959-es évtizedben 23,5; Darvason 24,8; Furtán 23,2 és Vekerden 17,8 a születési arány. Vekerden ugyan már az országos aránynál rosszabb a helyzet, mégis a népesedési tudat leromlásáról még ott sem beszélhetünk. A születéskorlátozás gyakorlatának, a magyar népesség fogyása irányába mutató tendenciának a terjedése a következő évtizedben ér végzetes szakaszába. Vizsgált községeink születési arányai azért tekinthetők ekkor még igen kedvezőnek, mert ezek az arányok úgy alakultak ki, hogy jelentős tömegű — elsősorban fiatal, aktív korú — népesség költözött el a falvakból.

Mind országosan, mind falvainkban a születések száma az 1960-as években nagymértékben csökken. Ezek a születési számok már nem biztosítják a fennmaradást, a tényleges fogyásnak 20 év múlva be kell következnie. Ocsúdni kellett volna a magyarságnak. Néhány „vészharangot” kongató íróra, leszorított szakemberre nem hallgathatott az ország, hiszen a hivatalos politika mindent megtett elhallgattatásukra. Országosan 1961 és 1965 között 13,2 ezrelékre, 1966 és 1970 között 14,6 ezrelékre csökkent a születési arány.³² (A fennmaradáshoz 16—17 ezrelékes születési arány kellene.) Ettől a negatív helyzettől még rosszabbak, még alacsonyabbak falvaink népesedési arányai az 1960-as évtizedben: Vekerde 10,8, Furta 12,1 és Zsáka 12,4 ezrelék. Egyedül Darvason kedvezőbbek — a községekhez és az országoshoz viszonyítva — a születési arányok: 16,1 ezrelék. Hangsúlyoznunk kell, hogy a nagymérvű elköltözéssel szemben ezek az arányok azt jelentik, hogy falvainkban nem beszélhetünk a magyar népesség pusztulását hozó egykés szemléletről. Itt még az országos, nagyvárosi tendenciáktól eltérően lenne elég gyermek a fennmaradáshoz, csak az elvándorlás pusztítja el falvainkat. Ezt a kérdést a következő részben elemezzük.

A termékenység alakulásának kérdését az 1970-es évtizedig vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ekkorra már lényeges az eltérés az országos átlagtól. Az elvándorlás továbbfolytatódása, a születéskorlátozás gyakorlatának terjedése — két végén égetve a gyertyát — itt is meghozza „gyümölcsét”. Országosan az újságjaink igen tévesen — „demográfiai

robbanásról” írnak, amikor 1971 és 1975 között csak 16,1 ezrelékre emelkedik a születési arány, s 1976 és 1980 között már megint 15,8 ezrelékre esik.³³

Nincs biztosítva az egyszerű újratermelés sem! Falvaink helyzete még rosszabb, kétségbeejtővé válik a hozzáértő szakember számára: Vekerden ezer lakostól már csak 7,9 gyermek születik. Egyesek azzal vigasztalnak bennünket, hogy a gazdag Nyugat-Németországban egy Maina-Frankfurtban vagy Hamburgban ugyanennyi a születési arány. Engem ez nem vigasztal, minden magyar falu pusztulása nagy-nagy szomorúsággal tölt el. Furtán 11,6, Darvason 11,9 és Zsákán 13,3 ezrelék a születési arány. Mindez a nagy „demográfiai robbanás” évtizedében!

A teljesség igénye nélkül még egy problémára utalnunk kell. Sokan úgy gondolják, hogy a cigányság körében általában nagy a gyermekáldás. Sajnos, nem így van. A cigány eredetű lakosság felénél ugyanúgy terjed a „fehér kór”, ahogy ezt az európai szakemberek nevezik. Náluk is egy, esetleg két gyermek születik. A másik felénél valóban sok a gyermek, megfelelő életszínvonalon nem is tudják őket eltartani, s sokan ezért nagyon elítélik őket. Pedig ebben a kis országban minden kézre szükség lenne. A munkanélküliség csak átmeneti jelenség lesz nálunk. A beáramló külföldi tőkének rövidesen rá kell döbennie, hogy nincs elég vagy nincs megfelelő munkaerő az országban. — A cigányságnak a másik fele egy Baranya megyei kutatás szerint két és félszer szaporább a magyar átlagnál.³⁴ Vizsgált községeinkben a cigányság száma elenyésző. Darvason, Furtán, Vekerden csak néhány család él. Zsákán tehető a létszámuk másfél százra.³⁵ Abban, hogy Zsákán egy kicsit kedvezőbb a születési arány, talán ennek is szerepe van. Sajnos, a kérdés azért lényegtelen, mert a kulturális előrehaladtával a cigányság is átveszi a körülötte élők népességpusztító demográfiai magatartását.

A természetes népmozgalom másik összetevője a *halandóság*. A XX. század első évtizedében községeinkben a halandósági arányok rosszabbak az országos átlagnál. Ahol a termékenység magas, ahol sok gyermek születik, ott az akkori rossz egészségügyi viszonyok miatt a halandóság is magas. Országosan 1901 és 1905 között 25,6; 1906—1910 között 24,0 az ezer lakosra jutó halálozás.³⁶ Vekerden 36,5, Zsákán 30,0 Furtán 29,0 és Darvason 27,8 ezrelék. — Az első világháború népességpusztításával terhelt évtizedben általában 25—35 százalékkal csökken a születések száma; a halálozási arányok ugyanakkor csak 10—20 százalékkal csökkennek. Vekerden ezer lakosra 31,5, Zsákán 23,9, Furtán 24,9 és Darvason 21,7 halálozás jut. Ha egybevetjük ezeket az arányszámokat a születésekre vonatkozólag, láthatjuk a szoros összefüggést. A magas csecsemő- és gyermekhalandóság határozza meg elsősorban a halálozási arányokat. A legfájdalmasabb veszteség, a hősi halottak nagy száma „csak” erősíti a magas halandóságot.

33 Demográfiai Évkönyv 1988. 42.

34 Hoóz István: A cigányok születési jellegzettségei a sellyei járásban. In: Demográfia, 1964. 2. sz. 232.

35 Ezúton szeretném megköszönni Zsáka tanácsa szakigazgatási szerve vezetőjének, Szörnyü Sándornénak a szíves adatközlését.

36 Demográfiai Évkönyv 1988. 42.

Az egészségügyi viszonyok Magyarországon a XIX. század utolsó évtizedeiben kezdenek érdemben javulni. Az utolsó nagy országos járvány (kolera) 1873-ban volt. A himlő, majd a diftériaoltás kötelezővé tétele és megvalósítása, jó artézi kutak fúrása, az általános higiénia javulása szoros összefüggésben az iskoláztatás előrehaladásával meghozta az eredményt. Mind az 1920-as, mind az 1930-as évtizedben erőteljesen javulnak a halandósági viszonyok. Községeinkben ugyanakkor az ezer lakosra jutó halálozások aránya lassan közelít az országos átlaghoz. Országosan ezer lakosra 1920 és 1925 között 19,9; 1926 és 1930 között 17,0; 1930 és 1935 között 15,8; 1936 és 1940 között 14,1 halálozás jut. Községeink halálozási arányaiban nincs lényeges különbség. Az 1920-as évtizedben még 21 ezrelék körüli, de már az 1930-as évtizedben 16—17 ezrelék körüli. A kismérvű negatív irányú eltérés még megvan, de ezen a területen a „családtervezés” még csak elindul, községeinkben az „egyke” nem vált belső törvényé. — Ha több gyermek születik, a még mindig magas halandóság miatt több a halálozás is.

Az 1940-es évtized első felében a második világháború népességpusztító hatása miatt országosan emelkedik a halálozások száma és aránya: 1941—1945 között 16,4 ezrelék, de már 1946 és 1950 között csak 12,5 ezrelék. Erre az évtizedre közelíti meg az országos átlagot községeink halálozási aránya. Az 1940-es évtizedben Furtán — elég magas — a halálozási arány: 15,2 ezrelék; a másik háromban már kedvezőbb: Zsákán 13,8, Vekerden 13,6 és Darvason 13,5 ezrelék.

Az 1950-es évtizedben már nagyon lassan javulnak a halandósági viszonyok, a népesség előregedése érezteti hatását. 1951—1955 között 11,1, 1956—1960 között 10,3 ezrelék a halálozási arány.³⁷ Furta 11,2, Vekerd 11,1 és Zsáka 11,0 aránya az országos átlaghoz hasonló, Darvas egy kicsit jobb az országos átlagnál: 9,0 ezrelék.

Az ország közvéleménye nem nagyon tudja, hogy az 1960-as évtized szomorú fordulatot hoz népesedési viszonyunkban. 1961 az az esztendő, amikor ezer lakosra számítva a legkevesebben halnak meg: 9,6. Ettől kezdve már évről évre nem csak kevesebben születnek, hanem több az elhalálozottak száma. Ezer lakosra számítva 1962: 10,8, 1963: 9,9, 1964: 10,0 1965: 10,7 és így tovább. A mi községeink esetében az 1960-as évtized a legkedvezőbb, majd itt is megkezdődik a halálozási arányok emelkedése. Vekerd 9,4, Zsáka 9,6, Darvas 9,8. Az elvándorlások miatt, valamint a születéskorlátozás miatt bekövetkező előregedés legjobban Furtán érezteti hatását, itt már ebben az évtizedben is 12,0 ezrelékre emelkedett a halálozási arány.

A sokat propagált „családtervezés”, a termékenység sokféle eszközzel történő korlátozása mind országosan, mind helyileg úgy is meghozta „gyümölcsét”, hogy az előregedés következtében szépen emelkedik az ezer lakosra jutó halálozások száma: 1971—1975 között 11,9, 1976 és 1990 között 12,9 az arány.³⁸ Az országos átlag körül van az előregedés, illetve a halálozás Darvason 11,2; Furtán 12,1, Zsákán 12,2, de Vekerd már kiemelkedően rossz arányszámot mutat: 14,6.

37 Demográfiai Évkönyv 1988. 42.

38 Demográfiai Évkönyv 1988. 37.

A születési és halálozási arányok különbözete adja a természetes szaporodás arányszámait. A XX. század első évtizedében községeink mindegyikében az országos átlagnál kedvezőbb a helyzet. Igen, mert az ország egyes tájain és nagyvárosaiban igen előrehaladt a születéskorlátozás gyakorlata. Országosan 1901 és 1905 között „csak” 11,3, 1906 és 1910 között „csak” 11,8 ezrelék a természetes szaporodás aránya.³⁹ Ma már ez túl magas aránynak minősülne. 1975-ben 6,0 ezrelék volt a természetes szaporodás, s újságjaink — a Központi Statisztikai Hivataltól nyert eligazítás után — demográfiai robbanásról írtak. Még ma is általános, hogy veszélyes demográfiai hullámról írnak az újságok. A XX. század első évtizedében Zsákán 16,3 Furtán 15,8, Vekerden 15,0 ezrelék a természetes szaporodás mértéke. Legalacsonyabb arányt Darvas mutatja, de még ott is 11,2 ezrelék, az országos átlaggal megegyező.

Nem kísérjük nyomon évtizedről évtizedre a természetes szaporodás arányait községeinkben. A táblázat alapján minden kiolvasható. A két alaptényezőt — termékenység és halandóság — elemezzük.

A következő táblázatunkban a négy község adatait és újrászámított arányszámait együttesen mutatjuk be. Az összesített adatok alapján szentelünk figyelmet a természetes népmozgalom arányszámainak.

A községegyüttes népmozgalmi adatai és arányai
(Darvas, Furta, Vekerd, Zsáka)

Évtized	Közép nép.	Születések		Halálozások		Term. szap.	
		száma egy évre	ezer lakosra	száma egy évre	ezer lakosra	száma egy évre	ezer lakosra
1870—1879	5503*	278,7	51,6	250,9	45,6	27,8	5,0
1880—1889	5840*	297,8	50,9	229,6	39,3	68,2	11,6
1890—1899	6181	305,2	49,4	226,9	36,7	78,3	12,7
1900—1909	7091	318,4	44,9	210,8	29,7	107,6	15,2
1910—1919	7328	244,8	33,4	178,2	24,3	66,6	9,1
1920—1929	7430	259,9	35,0	162,0	21,8	97,9	13,2
1930—1939	7531	217,4	28,9	128,4	17,1	89,0	11,8
1940—1949	7575	180,4	23,8	107,2	14,1	73,2	9,7
1950—1959	7393	172,0	23,3	78,8	10,7	93,2	12,6
1960—1969	6478	83,7	12,9	67,1	13,3	16,6	2,6
1970—1979	5417	66,0	12,2	65,7	12,1	0,3	0,1
1980—1988	4450	47,3	11,8	63,7	15,7	—18,2	—4,1

* Vekerd nélkül

Az együttes adatokat két okból mutatjuk be a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve. A születésekkel kapcsolatos adataink lesznek a trendszámítás bázisai. Az elemzéshez az így bemutatott adatsor mélyebb elemzést tesz lehetővé.

Az 1870-es évtized még községeinkben is a korábbi évszázadokra is jellemző 5 ezrelékes természetes szaporodási arányszámot mutatja. Az 1880-as és 1890-es évtized a halandósági viszonyok kismérvű javulása

miatt jelentős emelkedést hoz. A helyzet az országosnál kicsit jobb. A XX. század első évtizede a legkedvezőbb a természetes szaporodás szempontjából. Ennek okaira, körülményeire már utaltunk.

Az I. világháborúval sújtott évtizedben községeink belső erői leküzdötték a születések számának visszaeséséből és a harcokban elesettek nagy számából adódó következményeket. A 9,1 ezrelékes természetes szaporodási arány a körülményekhez képest kedvező, mert országosan 1911—1915 között ugyan még 9,2 ezrelék, de már 1916 és 1920 között csak 0,1 ezrelék.⁴⁰

Az 1920-as és 1930-as évtizedben községeinkben kiemelkedően kedvezően alakul a természetes szaporodás. Még ugyancsak jobbak az országos átlaghoz képest az arányok az 1940-es és 1950-es évtizedben.

Időszak	Országos		4 község	
	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás		Időszak	
1921—1925	9,5		1920—1929	13,2
1926—1930	9,0			
1931—1935	6,6		1930—1939	11,8
1936—1940	5,8			
1941—1945	3,0		1940—1949	9,7
1946—1950	7,9			
1951—1955	10,1		1950—1959	12,6
1956—1960	6,2			

Az 1960-as évtized összesített adatai és az adatokból kiszámított arányszám már kedvezőtlenebb népesedési helyzetről tanúskodik: 2,6 ezrelék az évi természetes szaporodás. Országosan 1961 és 1965 között 3,0; 1966 és 1970 között 3,6 ezrelék.⁴¹ A régóta egykező megyékben, s általában azokban, amelyekben a mezőgazdasági termelés dominál, ott kedvezőtlen a természetes szaporodás mértéke. E megyében nemcsak a születéskorlátozás gyakorlata terjed, hanem az aktív népesség elvándorlása is jelentős. Például 1964-ben Csongrád és Somogy megyékben már csak 0,5 ezrelék a természetes szaporodás, Békésben 1,9, Bács-Kiskunban és Hevesben 2,2. Négy községünkhöz hasonló Vasban: 2,5; Tolnában 2,7; Zalában 2,9 ezrelék.⁴² Az 1970-es évtizedben községeinkben minimálisra csökken a természetes szaporodás: 0,7 ezrelék.

Az 1980-as évtized elemzésére még a zárófejezetben visszatérünk, de táblázatunkból már most láthatjuk, hogy a folyamatos elvándorlás, a születések számának csökkenése hogyan vezet falvaink népességének elfogyásához.

40 Demográfiai Évkönyv 1988. 42.

41 Demográfiai Évkönyv 1988. 42.

42 Magyarország népesedése 1964. (Bp. 1966) 29.

Az elvándorlás mértéke

Darvas, Furta, Vekerd és Zsáka együttesen

Évtized	Közép népesség	Természetes szaporodás, ill. fogyás	Tényleges nép. növ. ill. fogyás	Elvándorlók (—) száma ezer lakosra
1900—1909	7091	1076	442	634 — 8,9
1910—1919	7328	666	9	657 — 9,0
1920—1929	7430	979	236	743 —10,0
1930—1939	7531	890	107	783 —10,4
1940—1949	7575	732	60	672 — 8,9
1950—1959	7393	932	— 676	1608 —21,8
1960—1969	6478	166	—1224	1390 —21,5
1970—1979	5417	3	— 816	819 —15,1
Összesen:		5280		7835

Többször utaltunk már arra, hogy a népesedéstörténeti vizsgálatba bevont településeink mindegyikének szomorú jellemvonása az, hogy népességét nem tudja megtartani. Az elvándorlás mértéke azonban időszakról időszakra más és más. Ezt is az ezer lakosra jutó arányszámmal mérjük. A kérdést nagy pontossággal 1900-tól tudjuk vizsgálni. Még a XIX. században a népesség természetes szaporodásának felekezetenként való számbavétele nem tekinthető teljesen pontosnak.

Két népszámlálás adatából először is megállapíthatjuk az időszak tényleges népességnövekedését. Az állami anyakönyvezés bevezetése óta (1895. okt. 1.) mindegyik felekezetre együttesen rendelkezésre állnak a születési és halálozási adatok. Ezekből kiszámítható a természetes szaporodás nagysága. A természetes szaporodásból levonva a tényleges népességnövekedést, megkapjuk az elvándorolt népesség számát. Sajnos, a vizsgált községeinkben mindig negatív a mérleg. Az elvándoroltak számát a két népszámlálás közötti köznépeséghez viszonyítjuk, így határozható meg az ezer lakosra jutó elvándorlás mértéke.

Táblázatunkból láthatjuk, hogy már a XX. század első évtizedében viszonylag sokan vándoroltak el, ezer lakosra számítva évenként 8,9 fő. A kapitalista iparosodás az előző évtizedekben is hatott, az elvándorlás kezdeteit sikerült feltárnunk. Az iparosodás előrehaladtával egyre több munkáskézre volt szükség, s a város jobb életlehetőségeket biztosított. Elsősorban a rohamosan fejlődő Budapest vonzotta a népességet, de Debrecennek és Nagyváradnak is volt vonzása.

Az első világháború évtizede, az 1920-as, majd az 1930-as évtized is hasonló értéket mutat, mint az előző: ezer lakosra számítva 9—10 fő hagyja el falvainkat.

Mintha az 1940-es évtizedben az elvándorlási folyamat lassulna. Már „csak” 8,9 az ezer lakosra jutó elvándorlás. Városainkban 1945-ben és 1946-ban igen nehéz volt a megélhetés. A földosztás is reményt keltezt, úgy tűnt, hogy a földből jól meg lehet majd élni. A kisparaszti árutermelés azonban hiába teremtett — mondhatni — csodát 1948-ban és 1949-ben, a keleti példát követnünk kellett. Megkezdődött a parasztság

életszínelonalának leszorítása, megkezdődött különféle eszközökkel a té-eszesítés. Az önállóságához szokott nép futott a függés elöl, futott a rosszabbodó életkörülmények elöl. Elsősorban a fiatalság hagyta el a falvakat, látta szülei sorsát, más életet szeretett volna magának. 1950 és 1959 között a négy községből több mint 1600-an költöztek el. Ez azt jelenti, hogy évenként ezer lakosból majd 22 az elvándorló. A községek népessége most már erőteljesen fogy. A következő évtizedben már „csak” 1400 körüli az elvándorló, az ezer lakosra jutó arány 21,5.

Fut a föld népe, de meddig. Egyre kevesebb a fiatal a falvakban, egyre népszerűbbek a hormonális tabletták, egyre kevesebb a gyermek. Sok minden összefügg. Növekszik az idősök száma és aránya. Az egyre szugorodó határmenti falvainkból 1970 és 1979 között még mindig 819-en költöznek el véglegesen. Ez azt jelenti, hogy ezer lakosra 15,1 vándorlás jut. Az előző két évtized igen nagymérvű elvándorlása után még mindig kétszer annyian vándorolnak el, mint a XX. század első öt évtizedében. Az arány ugyan javul az 1980-as évtizedre, (11,9 ezrelék), de az öregedő falvakban az 529 elköltöző nagy veszteség. Az elvándoroltak száma és aránya ugyan csökkent az elmúlt két évtizedben, de a XX. század összegzett adatai megdöbbentő eredményt hoztak. Az eltelt 89 évben a négy falu természetes szaporodása 5280 volt, ugyanakkor 7835 azoknak a száma, akik ezt a földet elhagyták.

5. Az utolsó évtized (1980—1988) és e tendenciák következményei

Népmozgalmi adatok⁴³

Év	Lakó- népesség	Z s á k a			Lakó- népesség	D a r v a s		
		Szül.	Hal. s z á m a	Term. sz.		Szül.	Hal. s z á m a	Term. sz.
1980	2019	19	25	— 6	835	10	11	— 1
1981	1985	30	28	2	806	13	9	4
1982	1957	25	38	—13	831	13	9	4
1983	1921	29	28	1	817	8	10	— 2
1984	1887	23	36	—13	796	19	15	4
1985	1988	26	33	— 7	800	15	10	5
1986	1949	16	33	—17	778	9	11	— 2
1987	1929	27	31	— 4	752	10	14	— 4
1988	1929	28	28	0	749	11	7	4
Összesen:		223	280	—57		108	96	12

43 Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 1980. 426—427.; 1981. 248.; 1982. 276.; 1983. 288.; 1984. 264.; 1985. 288.; 1986. 240.; 1987. 252.; 1988. 246.

Év	Furta			Vekerd				
	Lakó- népesség	Szül. s z á m a	Hal. Term. sz.	Lakó- népesség	Szül. s z á m a	Hal. Term. sz.	Term. sz.	
1980	1470	11	25	—14	285	1	6	— 5
1981	1444	10	23	—13	285	—	6	— 6
1982	1419	14	24	—10	264	3	3	0
1983	1382	9	25	—16	260	1	7	— 6
1984	1366	23	17	6	244	—	7	— 7
1985	1467	16	23	— 7	284	—	2	— 2
1986	1428	15	24	— 9	242	—	2	— 2
1987	1413	22	33	—11	235	2	3	— 1
1988	1387	15	26	—11	241	—	5	— 5
összesen:		135	220	—85		7	41	—34

Népmozgalmi adatok

Darvas, Furta, Vekerd és Zsáka együttesen

Év	Lakó- népesség	Születés		Halálozás		Természetes fogyás (—)	
		száma	ezer lakosra	száma	ezer lakosra	száma	ezer lakosra
1980	4609	41	8,9	67	14,5	26	—5,6
1981	4503	53	11,8	66	14,7	13	—2,9
1982	4471	61	13,6	74	16,5	13	—2,9
1983	4380	47	10,7	70	10,6	23	—5,3
1984	4293	65	15,2	75	17,5	10	—2,3
1985	4503	57	12,6	68	15,1	11	—2,5
1986	4397	40	9,1	70	15,9	30	—6,8
1987	4329	61	14,1	81	18,7	20	—4,6
1988	4306	54	12,5	66	15,3	12	—2,8

Országos⁴⁴

Év	Születés ezer lakosra	Halálozás ezer lakosra	Term. szap., ill. fogyás (—)
1980	— 13,9	13,6	0,3
1981	13,3	13,5	—0,2
1982	12,5	13,5	—1,0
1983	11,9	13,9	—2,0
1984	11,8	13,8	—2,0
1985	12,2	12,8	—1,6
1986	12,1	13,8	—1,7
1987	11,9	13,4	—1,6
1988	11,7	13,2	—1,5

44 Demográfiai Évkönyv 1988. 37.

Az elmúlt évtizedben megérlelődtek az 1950-es és 1960-as évtized nagy tömegű elvándorlásának következményei. Az előregedés miatt, a termékenységi időszakban lévő korosztályok kis létszáma miatt általában több volt már évenként a halálozás, mint a születés. Vekerden az elmúlt 9 évben mindössze 7-en születtek, ugyanakkor 41 volt az eltemetettek száma. Ha a 9 évet összesítjük, akkor mindegyikben többen haláltak meg, mint születtek. Érdeemes a kérdés súlyosságának érzékeltetésére községenként összesíteni az adatokat.

Az 1980-as évek összesítve

Község	Közép-népeség	Születések		Halálozások		Természetes fogyás	
		száma évenként	ezer lakosra	száma évenként	ezer lakosra	száma évenként	ezer lakosra
Zsáka	1974	24,8	12,6	31,3	15,9	—6,5	— 3,3
Darvas	792	12,0	15,1	13,5	17,0	—1,5	— 1,9
Furta	1429	15,0	10,5	24,4	17,1	—9,4	— 6,6
Vekerd	263	0,8	3,0	4,6	17,5	—3,8	—14,5

A négy község népesedési helyzete már sok rokon vonást mutat, mégsem azonos. *Vekerd* népesedési helyzete a legkedvezőtlenebb. Elképesztően alacsony a születési arány. A számítógépek Magyarország egészére csak 100 év múlva jeleznek ilyen születési arányt. Érdekes, hogy a halálozási arány majdnem azonos a többi községével. Ha az időskorúak aránya nagy, akkor a halandóságnak is nagyobbak kellene lenni. Igen eredményes születéskorlátozásra utalnak — első látásra — ezek az arányszámok. Legkorábban *Furtán* volt kimutatható a családtervezés, itt most is alacsony a születési arány. — *Zsákán* valamivel kedvezőbb a helyzet, az országos átlagot mutatja. A nem nagy létszámú cigányság esetleges magasabb termékenysége nem sokat segít a helyzeten. Valószínű, hogy a cigányság körében is terjed a „családtervezés”. — A születések száma és aránya tekintetében *Darvason* kedvezőbb a helyzet, ennek oka it és körülményeit jó lenne megvizsgálni.

Befejezésül vessünk egy pillantást az 1980-as évtized évenkénti adataira. — Ezek után az eddig gyűjtött adatokból, az elvégzett arányszámításokból a tendenciákat tudjuk meghatározni. A jövő képe igen szomorú.

Az országos születési arányok az egyenletes csökkenési folyamatot jól tükrözik.

A négy község jóval kisebb tömegű adata — természetesen — hullámzást mutat. 1982-ben, különösen 1984-ben és még 1987-ben úgy tűnik, hogy a születési arányok megközelítik azt az értéket, amely az egyszerű újratermeléshez, a fennmaradáshoz kell (16—17 ezrelék). Más évek azonban mélyen az elfogyást mutató országos érték alatt vannak: 1980 és 1986. A születési arányok még nem is lennének oly kedvezőtlenek, ha figyelembe vesszük, hogy mindig a fiatal korosztályok hagyták el a falvakat.

Az arányszámok jól mutatják, hogy a fő bajja az általános előregedés következtében a magas *halandóság* vált. Az előzőekben bemutattuk,

hogy ezt a következetes és egyes évtizedekben különösen is nagy méreteket öltő elvándorlás okozta. Községeinkben a halandósági arányok már jóval kedvezőtlenebbek az országos átlaghoz képest. Ezek a magyarországi halandósági arányok pedig Európában a legrosszabbak közé tartoznak.

A születési arányok ugyan nem rosszabbak az 1980-as évtizedben az országoshoz képest, de a halandósági arányok igen. Ezért aztán a *természetes fogyás* mértéke nagyobb az országoshoz viszonyítva.

Végigtekintettük a négy község népesedési viszonyát 1700-tól napjainkig. Egyenletes népességnövekedésnek voltunk tanúi a XIX. század utolsó évtizedéig. Növekszik ugyan kismértékben a népesség 1949-ig, de népesedési mozgalom mindkét ágában negatív előjelek mutatkoznak. Csökken a születések száma, terjed a születéskorlátozás, de ennél súlyosabb a rendszeres és egyre növekvő elvándorlás. Mind a természetes népmozgalom, mind az elvándorlás arányszámai tendenciát fejeznek ki. A tendenciákat a matematika nyelvére is lefordíthatjuk, ha az adatokból trendszámítást végzünk. E számítás segítségével időszakról időszakra megmondhatjuk, hogy településeinkben vagy a négy községegyüttesben mennyien fognak élni. A számítás eredménye azt mutatja, meg, hogy az elmúlt 8 évtized születési és halálozási tendenciái, valamint az elvándorlási tendenciák alapján mennyi népesség várható. Természetesen, ha befolyást tudnánk gyakorolni arra, hogy családonként több gyermek születessen, ha befolyást tudnánk gyakorolni arra, hogy jobb életlehetőségeket teremtve az elvándorlás folyamata megálljon, akkor lassulna az itt bemutatott elfogyási tendencia.

A népességi előreszámításoknak nagy nemzetközi szakirodalma van. Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal demográfusai az elismert módszert, a „component method”-ot alkalmazzák. A számításhoz két adatot, két feltételezést kell jól megadni. Egyik az, hogy hogyan is fog alakulni a jövőben a termékenység, szaknyelven a nettó vagy a bruttó reprodukciós együttható. Ezt a megbecsülést az elmúlt két évtizedben mindig rosszul végezték el, így mindig tévedtek. Kétévenként új és új előrebecsléseket végeznek, kullognak az „események” után. Mindig arról ábrándoznak, hogy a termékenység csökkenésének folyamata megáll. De miért állna meg? — Hosszú ideig a halálozási viszonyok romlásának tendenciáját nem akarták figyelembe venni, így a másik feltételezést se tudták a számítógépnek jól megadni, az ún. korszpecifikus halandóság megbecsülését sem a történeti tendenciáknak megfelelően végezték.

A nemzetközi szakirodalomban a demográfiai előrebecsléseknek van egy egyszerűbb módja, amit a gazdasági életben mindenütt alkalmaznak: a trendszámításon nyugvó előrebecslés. A meglévő születési és halálozási arányszámok tendenciát fejeznek ki, ezt írják le a matematika nyelvén a trendszámítással. Persze ez nem olyan finom. Például a mi esetünkben nem fogja láttatni azt, hogy 1994 és 1996 közötti 3 évben a születések csökkenésének folyamata megáll, minimális születési megélénkülés lesz, mert 1974 és 1976 között kicsit több gyermek született, de a lényegét jól érzékelteti. Trendszámítással 1978 óta végzünk előrebecsléseket mind országosan, mind kisebb területekre. Ezek — sajnos — mind beteljesedtek.

A születési és a halálozási arányok előrebecslési módszerében kis megkülönböztetést kellett tennünk, hogy a jövődő valót jobban megközelíthessük. A termékenység alakulásához az adatokat 1870-től vesszük figyelembe. Országosan is, településenként is ettől kezdve már igen megbízhatóak adataink. Megfigyelésünk szerint trendünk akkor közelíti meg legjobban a későbbi helyzetet, ha nem lineáris, hanem exponenciális függvénnyel számítjuk ki. Ennek magyarázata az, hogy 1912 óta (családi pótlék az állami alkalmazottaknak) befolyást próbáltak gyakorolni a család-, a gyermekellenes gazdasági tényezőkre. Ez csak valamelyest sikerült. Így azért nem egyenes vonalúan, lineárisan csökkennek a születési arányok, hanem csak „enyhén mérséklődve”. Ezt az enyhülést tudja leírni az exponenciális függvény.

A halálozási arányok későbbi alakulását lineáris függvénnyel határozzuk meg. Először alapul a legkedvezőbb évet, 1961-et vettük. Az 1960-as évtizedben igen erőteljesen romlottak a halandósági arányok. Az 1970-es évtizedben egy kicsit lassult a folyamat. Ezt tapasztaltuk az 1980-as évtizedben is. Ennek az a magyarázata, hogy az 1960-as és 1970-es évtizedben egy kicsit lassult a folyamat. Ezt tapasztaltuk az 1980-as évtizedben is. Ennek az a magyarázata, hogy az 1960-as és 1970-es évtizedben távoztak tőlünk — zömében— a századforduló körüli évtizedek nagy létszámú korosztályai. Az idősek korcsoportjának létszáma csökken, ami a halandósági arányok emelkedési tendenciáját lassítja. Így számításainkhoz csak az elmúlt 15 év halandósági arányait használtuk fel. (Ha 1961-től adjuk meg az adatokat a számítógépnek, akkor az itt bemutatottnál kedvezőtlenebb lesz a jövőbeli kép.)

4 községünkben 1988-as megyei statisztikai évkönyv szerint 4306-an éltek. Számításunk szerint 2000-re 3800 alatt lesz a népesség. 2010-ben 3400; 2020-ban 2800; 2030-ban 2200 és 2040-ben 1700 körül lesz. A XXI. század közepén ezekben a községekben a mostaniak leszármazottaiból már csak 1200-an fognak élni. Ezt mondja a számítógép az eddigi tendenciák alapján. — Természetesen nagy a valószínűsége annak, hogy be fog ez a környék akkorra népesülni, de kikből?

(A számítások alapjául szolgáló adatokat, a számítások eredményeit évenként a 2. számú függelékben közöljük.)

FÜGGELÉK (1)

NÉPESSÉG ÉS FELEKEZETI MEGOSZLÁS

Év	Felekezet	Zsáka	Darvas	Furta	Vekerd
1827*	R. kat.	33	22	347	—
	Ref.	1169	448	998	5
	Ev.	—	—	4	—
	Izr.	9	5	—	—
	Gör. kel.	548	620	43	327
	Gör. kat.	1	3	10	—
Összesen:		1760	1098	1402	332

* Schematismus venerabilis cleri dioecesis M. Varadiensis. MDCCCXXVII. (Pozsoni) 64—65.

NÉPESSÉG ÉS FELEKEZETI MEGOSZLÁS

Év	Felekezet	Zsáka	Darvas	Furta	Vekerd
1828**	R. kat.	35	—	343	—
	Ref.	1169	2929?	986	—
	Ev.	—	—	—	—
	Izr.	9.	2	—	5
	Gör. kel.	540	—	42	321
	Gör. kat.	—	—	—	—
Összesen:		1753	2931?	1371	326
1837***	R. kat.	22	25	440	—
	Ref.	1513	492	1119	—
	Ev.	—	—	4	—
	Izr.	25	16	15	—
	Gör. kel.	393	686	9	412
	Gör. kat.	5	6	6	—
Összesen:		1957	1225	1593	412
1839****	R. kat.	22	20	387	6
	Ref.	1493	581	1015	8
	Ev.	—	—	—	—
	Izr.	15	18	—	—
	Gör. kel.	349	575	15	345
	Gör. kat.	—	—	—	—
Összesen:		1879	1194	1417	359
1844*****	R. kat.	33	27	477	—
	Ref.	1165	389	1572	10
	Ev.	—	—	5	—
	Izr.	25	19	18	3
	Gör. kel.	482	386	13	482
	Gör. kat.	5	5	5	—
Összesen:		1710	826	2090	495
1871*****	R. kat.	55	77	470	4
	Ref.	1602	506	1368	6
	Ev.	4	6	—	—
	Izr.	96	43	80	—
	Gör. kel.	647	336	39	424
	Gör. kat.	8	—	—	8
Összesen:		2412	968	1957	442
1869*****					
XII. 31.	R. kat.	55	93	470	9
	Ref.	1566	506	1368	18
	Ev.	4	6	—	—
	Izr.	96	53	80	14
	Gör. kel.	647	351	39	427
	Gör. kat.	8	3	—	Egyéb 1
Összesen:		2376	1012	1957	469

** Nagy, Ludovico: Notatae politico-geographico statisticae inelyti regni Hungari partiumque eidem adnexarum. (Buda) 88., 89., 98.

*** Schematismus venerabilis cleri dioecesis M. Varadiensis. MDCCCXXXVII. (Pozsony) 59—60.

**** Fényes Elek: Magyar Országának s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. IV. (Pest, 1839) 101., 105—106.

***** Schematismus venerabilis cleri dioecesis M. Veradiensis pro anno MDCCCXLV. (Pozsony) 62.

***** Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno Varadiensis. MDCCCCLXXI. (M. Varadin) 77—78.

FÜGGELÉK 1

NÉPESSÉG ÉS FELEKEZETI MEGOSZLÁS

Év	Felekezet	Zsáka	Darvas	Furta	Vekerd
1900*****					
XII. 31.	R. kat.	130	74	512	1
	Ref.	2083	632	1393	17
	Ev.	—	30	—	—
	Izr.	122	40	47	—
	Gör. kel.	774	503	30	449
	Gör. kat.	13	1	—	—
	Egyéb	1	6	3	—
Összesen:		3123	1286	1985	467

FÜGGELÉK (2)

Darvas, Furta, Vekerd és Zsáka községgyüttes népmozgalmi arányai és trendjei

Évtized	Születések ezer lakosra	trend	Év	Halálozások ezer lakosra	trend	Természetes szap., ill. fogyás (—) trend	Össznépesség
1870—1879	50,6						
1880—1889	50,9						
1890—1899	49,4						
1900—1909	44,9						
1910—1919	33,4		1974	11,8			
			1975	12,5			
1920—1929	30,5		1976	15,3			
			1977	13,3			
1930—1939	28,9		1978	11,1			
			1979	13,1			
1940—1949	23,8		1980	14,5			
			1981	14,7			
1950—1959	23,3		1982	16,6			
			1983	16,0			
1960—1969	12,9		1984	17,5			
			1985	15,1			
1970—1979	12,2		1986	15,9			
			1987	18,7			
1980—1988	11,8		1988	15,3			

***** 1869. és 1900-as. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. általános leírása községenként. Bp. 1902) 282—283.

Darvas, Furta, Vekerd és Zsáka községegyüttes népmozgalmi arányai és trendjei

Évtized	Születések ezer lakosra	trend	Haláloz ezer lakosra	trend	Természetes szap., ill. fogyás (—) trend	Össz népesség
Év 1988	12,6		15,3		— 2,7	4306
1989		11,7		17,5	— 5,8	4281
1990		11,6		17,9	— 6,3	4254
1991		11,5		18,2	— 6,7	4225
1992		11,3		18,6	— 7,3	4194
1993		11,2		19,0	— 7,8	4161
1994		11,1		19,3	— 8,2	4137
1995		11,0		19,7	— 8,7	4101
1996		10,8		20,0	— 9,2	4063
1997		10,7		20,4	— 9,7	4024
1998		10,6		20,7	—10,1	3983
1999		10,5		21,1	—10,6	3941
2000		10,3		21,4	—11,1	3798
2001		10,2		21,8	—11,6	3754
2002		10,0		22,1	—12,1	3709
2003		9,9		22,5	—12,6	3663
2004		9,7		22,8	—13,1	3615
2005		9,6		23,2	—13,6	3566
2006		9,4		23,5	—14,1	3516
2007		9,3		23,9	—14,6	3564
2008		9,1		24,3	—15,2	3510
2009		9,0		24,6	—15,6	3455
2010		8,8		25,0	—16,2	3399
2011		8,7		25,4	—16,7	3342
2012		8,5		25,7	—17,2	3284
2013		8,4		26,0	—17,6	3226
2014		8,3		26,4	—18,1	3168
2015		8,1		26,7	—18,6	3109
2016		8,0		27,1	—19,1	3050
2017		7,9		27,4	—19,5	2991
2018		7,7		27,8	—20,1	2931
2019		7,6		28,1	—20,5	2871
2020		7,5		28,5	—21,0	2811
2021		7,4		28,9	—21,5	2751
2022		7,3		29,2	—21,9	2691
2023		7,2		29,6	—22,4	2631
2024		7,1		29,9	—22,8	2571
2025		7,1		30,3	—23,2	2512
2026		7,0		30,6	—23,6	2453
2027		6,9		31,0	—24,1	2394
2028		6,8		31,3	—24,5	2335
2029		6,7		31,7	—25,0	2277
2030		6,6		32,0	—25,4	2219

Darvas, Farka, Vekerd és Zsóka hőszigetelőanyagok népmasszái értékei és trendjei

Évforduló	Szilikátsók csor lakásra	trend	Halkoncsók csor lakásra	trend	Termésketes szap., ill. fogyás (-) trend	Összesítés
2001		0,5		20,4	-20,0	2001
2002		0,4		20,7	-20,2	2002
2003		0,3		20,1	-20,0	2003
2004		0,2		20,4	-27,2	2004
2005		0,2		20,0	-27,0	2005
2006		0,1		20,2	-22,1	2006
2007		0,0		20,0	-22,0	2007
2008		0,0		20,0	-22,0	1978
2009		0,0		20,2	-22,4	1979
2010		0,7		20,0	-22,0	2010
<hr/>						
2011		0,0		20,0	-22,0	2011
2012		0,0		20,0	-22,0	2012
2013		0,0		20,0	-21,1	2013
2014		0,0		27,0	-21,0	2014
2015		0,0		27,0	-22,0	2015
2016		0,0		27,7	-22,5	2016
2017		0,0		20,0	-22,0	2017
2018		0,1		20,4	-22,3	2018
2019		0,0		20,0	-22,0	2019
2020		0,0		20,1	-22,2	2020

**BEVÖLKERUNGSENTWICKLUNG DER DORFGEMEINDEN DARVAS, FURTA,
VEKERD UND ZSÁKA IM KOMITAT HAJDÚ-BIHAR
VOM XVIII. JAHRHUNDERT BIS ZU UNSERER ZEIT**

György Módy hat über die Geschichte der sich in der Nähe der rumänischen Grenze befindenden Gemeinden und ihrer Umgebung von der ältesten Zeit bis zum Ende des XVII. Jahrhunderts einen Überblick geboten. Er ist im „Jahrbuch des Bihari-Museums 1906“ erschienen. Bei der Erschließung der weiteren Geschichte der vier Gemeinden wurden vor allem die demographischen Verhältnisse beachtet.

Die Gliederung der Abhandlung, sowie der Kreis der sich ergebenden Fragen wurden durch die verfügbaren Quellen bestimmt. In der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts konnte man ausschliesslich aus den Steuerkonskriptionen auf die Größe, ethnische Zusammensetzung und Entwicklung der Population folgern. Seit den 60-er Jahren des XVIII. Jahrhunderts konnte man die demographischen Vorgänge auf Grund der Angaben der Kirchenbücher viel eingehender untersuchen. Von den 20-er Jahren des XIX. Jahrhunderts an wird die Analyse sogar durch zeitgenössische statistische Arbeiten unterstützt. Über ganz genaue Angaben verfügen wir seit der ersten, den modernen Maximen entsprechenden Volkszählung im Jahre 1830.

Die Population von Darvas hat — laut Steuerkonskriptionen — ungarische Familiennamen. Nach und nach ziehen Rumänen in die Dorfgemeinde. Der statistischen Arbeit von Elek Pényes nach, die im Jahre 1839 erschienen ist, hat die Gemeinde 581 reformierte (Ungarn) und 575 orthodox-katholische Einwohner. — In Furta wohnen nur Ungarn, sie gehören aber zwei verschiedenen Kirchen an. 1839 wohnen hier 1018 Reformierte und 387 Katholiken. Die Katholiken sind hier im XVIII. Jahrhundert sesshaft geworden. — Vekerd ist eine während des XVIII. Jahrhunderts (ab 1728) besiedelte Dorfgemeinde. Ludovicus Nagy gibt in seiner statistischen Arbeit (1839) 321 orthodox-katholische und 5 israelitische Einwohner an. — Die Besiedlung von Zsáka ist vom Mittelalter an gut dokumentiert. In den Steuerkonskriptionen kommen nur Einwohner mit ungarischen Familiennamen vor. 1839 gibt die Arbeit von Ludovicus Nagy 1169 reformierte und 540 orthodox-katholische (rumänische) Einwohner an.

Um den Bevölkerungsvorgang zu zeigen, wurden die Tauf- und Sterbeangaben aus den Kirchenbüchern gesammelt. Die Anzahl der Geburten — 1000 Einwohner gerechnet — schwankt zwischen 40 und 45, die Anzahl der Sterbefälle jährlich zwischen 38 und 40. Es scheint so, als wenn die Sterblichkeitsverhältnisse in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts ungünstiger wären, als sie in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts gewesen waren. Unsere Sterblichkeitsregistrierung ist nur allmählich präzisiert geworden. Die natürliche Vermehrung beträgt jährlich — 1000 Einwohner gerechnet — jedenfalls weniger als 5 Personen. Von der Volkszählung im Jahre 1870 an ist eine langsame Besserung der Mortalitätsverhältnisse in den vier Gemeinden nachzuweisen, zu derselben Zeit beginnt aber auch die Geburtenbeschränkung. Zuerst ist sie in Furta erweisbar. Von dem ersten Jahrzehnt des XX. Jahrhunderts ab beginnt eine Abwanderung aus den Dörfern, die nur von geringem Masse ist. Sie steht mit dem Kapitalisationsprozess im Zusammenhang. Sie setzt sich in den 20-er, 30-er und 40-er Jahren fort, wozu die Verbreitung der Geburtenbeschränkung hinkommt. Die gewaltsame Vergewaltigung, das Herabdrücken des Lebensstandards des Bauerntums regte die Dorfbevölkerung an zu fliehen. Die Anzahl und die Proportion der Abwandernden verdoppelt sich in den 50-er und 60-er Jahren des XX. Jahrhunderts. Die Bevölkerung der vier Gemeinden war um 7400 in den 50-er Jahren, davon sind 1600 Personen weggezogen. Dieser Prozess wird in den 70-er und 80-er Jahren langsamer, aber er dauert auch weiterhin an. In den vier Gemeinden lebten zur Zeit der Volkszählung von 1949 7715 Personen, diese Population vermindert sich bis 1968 auf 4308 Personen.

Auf Grund der Geburten- und Sterbepportionen kann man den Trend ausrechnen. (Aus den Geburtverhältnissen von 1870 an hat man mit Hilfe einer Exponentialfunktion, aus den Sterbverhältnissen von 1974 an mit Hilfe einer Linearfunktion den Trend gerechnet.) Auf Grund der bisherigen Tendenzen zeigt das Computerergebnis, dass die Bevölkerung der vier Gemeinden bis 2000 auf 3800, bis 2010 auf 3400, bis 2050 auf 1200 Personen vermindern wird. Die Erschließung dieses Problems soll zur Aufhaltung der Verminderungstendenz dienen.

